

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра історії

“Допущено до захисту”

Завідувач кафедри

_____ Печеніна Н.А.

Реєстраційний № _____

“ ___ ” _____ 20__ р.

“ ___ ” _____ 20__ р.

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1920-1930 РР.) У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ІСТОРІЇ

Кваліфікаційна робота магістрантки
групи ІС-м-23

ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Дикої Аліни Павлівни

Керівник: к.і.н., доцент Тарасов А. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Дика Аліна Павлівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Аліна Дика

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Аналіз історіографії проблеми дослідження	8
1.2. Джерельна база дослідження.....	13
1.3. Методологія та методи дослідження теми.....	15
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ.....	18
2.1. Формування української еміграції в період між двома світовими війнами: завдання та еміграційні осередки в Європі	18
2.2. Культурно-освітня діяльність української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період (Німеччина, Польща, Чехословаччина)	22
2.3. Роль українських жіночих організацій в еміграції в міжвоєнний період: діяльність та вплив.....	43
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	49
3.1. Стан вивчення проблеми в шкільній практиці. Аналіз навчально-методичного комплексу.....	49
3.2. Методика вивчення теми «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)» в старшій профільній школі.....	54
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ.....	74

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

УГА	– Українська господарська академія
УГК	– Український громадський комітет
УЖС	– Українська жіночий союз
УНІ	– Український науковий інститут
УНРЖ	– Українська національна рада жінок
УЦК	– Український центральний комітет

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення діяльності української еміграції посідає важливе місце в історії українського народу, оскільки еміграційні процеси, що відбувались в період між двома світовими війнами, значною мірою вплинули на формування національної самоідентифікації, культурно-освітній розвиток та політичну спрямованість українців як у межах країни, так і за її кордонами.

Актуальність теми обумовлена важливістю розуміння ролі української еміграції у збереженні національної ідентичності, культурної спадщини та політичної боротьби за незалежність України. Внаслідок поразки національно-визвольних змагань та втрати української державності, значна частина української інтелігенції, політичних та культурних діячів, опинилася за межами України, продовжуючи свою діяльність в еміграції. Їхні зусилля сприяли збереженню національних традицій, формуванню українських громад та інституцій за кордоном, а також приверненню уваги світової спільноти до українського питання.

На нашу думку, важливим було окреслити саме культурно-освітню діяльність української еміграції, обравши для порівняльного аналізу деякі європейські країни (Німеччина, Польща, Чехословаччина). Вибір країн обумовлений певними ключовими факторами, а саме доступність джерел та літератури, кількість та концентрація українства в еміграції. Аналізуючи діяльність українських емігрантів у різних країнах, можна виявити спільні риси та унікальні особливості їхніх зусиль, що допомагає побачити ширшу картину впливу еміграції на розвиток української справи, зокрема культури та освіти в Європі.

У контексті дослідження культурно-освітньої діяльності української еміграції, вважаємо доцільним виокремити та дослідити роль українських жіночих організацій в еміграції, зокрема їх внесок у розвиток освіти та культури. Активна залученість українських жінок у міжнародний жіночий рух сприяла поширенню інформації про ситуацію на Батьківщині.

Окрім цього варто підкреслити важливість інтегрування даної теми дослідження в шкільний курс історії, адже вивчення цієї теми допомагає старшокласникам зрозуміти значення української еміграції у збереженні та поширенні національної культури та ідентичності. Певним чином це сприяє розвитку патріотичних почуттів, глибшому розумінню історії власного народу та усвідомленню важливості збереження національної спадщини в умовах сучасних викликів. Більш того, з огляду на сучасні реалії, в яких знаходиться український народ, розуміння історичного досвіду еміграції є актуальним і важливим.

Метою кваліфікаційної роботи є проаналізувати діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (20-30-ті роки ХХ ст.) та розробити методичні рекомендації щодо вивчення цієї теми у шкільному курсі історії.

Поставлена мета обумовлює такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми та її джерельну базу.
2. Охарактеризувати завдання та еміграційні європейські осередки українства в еміграції в міжвоєнний період.
3. Визначити особливості культурно-освітньої діяльності української еміграції в таких європейських країнах як Німеччина, Польща та Чехословаччина.
4. Проаналізувати діяльність жіночих еміграційних організацій в міжвоєнний період.
5. Розробити методичні рекомендації щодо вивчення окресленої теми в шкільному курсі історії.

Об'єктом дослідження є процес навчання історії в старшій профільній школі.

Предметом дослідження є вивчення проблеми діяльності української еміграції міжвоєнного періоду в шкільному курсі історії.

Хронологічні межі локалізовані історичним періодом 1920-1930-ті роки.

Географічні межі дослідження охоплюють територію країн Західної та Центрально-Східної Європи.

Методи дослідження. Кваліфікаційну роботу виконано на основі загальних наукових принципів – системності, всебічності, об’єктивності та історизму. Для розв’язання поставлених у роботі завдань були використані такі методи дослідження як загальнонаукові (порівняльного та системного аналізу) так і спеціально-історичні (історико-порівняльний, проблемно-хронологічний). Окрім цього застосовувались педагогічні методи, а саме теоретичне узагальнення педагогічного досвіду з означуваної проблеми та розробка змісту та методики роботи з обраної теми на уроках історії.

Практичне значення одержаних результатів.

- Створено методичні рекомендації для вчителів історії, які сприятимуть вдосконаленню змісту та ефективності викладання даної теми в шкільному курсі історії.
- Основні положення роботи можуть бути використані учнями для дослідницьких проєктів, а також для підготовки вчителів до уроків історії.
- Вперше вводяться в науковий обіг архівні матеріали Берлінського університету імені Гумбольдта щодо діяльності українського студентського гуртка.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Аналіз історіографії проблеми дослідження

Дослідження української еміграції постає важливою проблемою в українській історіографії, яка отримала значну увагу з 1990-х років і залишається надзвичайно актуальною до сьогодні. Поглиблене вивчення цього питання дозволяє краще зрозуміти соціальні, політичні та економічні фактори, які спричинили масову міграцію українців.

Для досягнення мети нашого дослідження, важливим було опрацювання наукового доробку, який включав різноманітні аспекти становлення української еміграції в міжвоєнний період. Особливу увагу було приділено аналізу причин, що призвели до міграції українців у різні країни світу, зокрема політичним переслідуванням, економічним кризам та іншим значущим факторам.

Загалом, систематичні дослідження, які комплексно розглядали б діяльність української еміграції, зокрема культурно-освітню, в міжвоєнний період, недостатньо дослідженні. Проте деякі аспекти даного процесу все ж знайшли своє відображення в роботах окремих дослідників. Аналіз їхніх праць дає бачення процесів культурної адаптації, інтеграції та збереження національної ідентичності українських емігрантів за нових умов.

На першому етапі дослідження теми ми звернулися до загальних питань, які стосуються проблеми дослідження. Тому першою і однією з ключових робіт для нашого дослідження є праця Симона Наріжного «Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами» [33], опублікована в Празі у 1942 році. Це дослідження охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з політичними, соціальними та культурними аспектами української еміграції в міжвоєнний період. Наріжний, якого вважають провідним дослідником української еміграції, акцентує увагу на тривалості та глибині цього явища, зазначаючи, що «українська політична еміграція стара, як стара наша історія» [33, с. 9]. Це твердження підкреслює історичну тяглість еміграційних процесів і їх значення для розуміння сучасної української історії та культури.

Не менш важливою для аналізу є ще одна праця Симона Наріжного «Культурна праця української еміграції в роки 1919-1939» [32] (частина друга), яка доповнює та розширює аналіз, поданий у першій частині. Видавництво цієї книги у 1999 році, на основі рукопису з особового фонду дослідника, свідчить про актуальність та неперехідне значення його наукового доробку. Дана робота дозволяє глибше зрозуміти культурні та інтелектуальні процеси, що відбувалися в середовищі української еміграції у визначений період, та їхній вплив на національну ідентичність і культурну спадщину.

Суттєвою для дослідження стала праця О. Ряста (Симон Петлюра) «Сучасна українська еміграція та її завдання» [47]. У своїй роботі автор детально аналізує причини та наслідки еміграції українців у період після Першої світової війни, розглядає соціально-економічні та політичні аспекти цього явища.

Далі важливо було конкретизувати певні аспекти теми дослідження. Звернули увагу, що дослідниця Тетяна Плазова у своїй статті провела ґрунтовний аналіз діяльності української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період ХХ ст. Вона детально окреслила географічні центри зосередження еміграції, проаналізувала її чисельність та соціальний статус. Важливим аспектом роботи є систематизація даних щодо соціально-економічного становища українських емігрантів, що дозволяє краще зрозуміти їхні умови життя та інтеграційні процеси в країнах перебування. Дана стаття є важливим внеском у дослідження української еміграції та відповідає темі нашого дослідження [41].

Не менш вагомий внесок у вивчення історії української еміграції 20-30-х років ХХ ст. зробила дослідниця Олена Вагіна. У своїй статті вона розглянула питання чисельності українських емігрантів у країнах Європи, наголошуючи на складності цього питання, зокрема через відсутність достатньої кількості статистичних матеріалів. О. Вагіна, використовуючи широкий масив джерел, умовно поділила міжвоєнний період української еміграції на три етапи, що дозволяє краще зрозуміти динаміку та особливості еміграційних процесів у цей час [7].

Для нашого дослідження було важливо розглянути праці, де проаналізовано діяльність української еміграції міжвоєнного періоду в різних країнах Європи, зокрема у Польщі, Чехословаччині та Німеччині. Аналіз в контексті їхнього політичного, соціально-економічного та культурного впливу на розвиток місцевих громад, а також на процеси національного самоусвідомлення та ідентифікації українців у діаспорі, дозволить глибше зрозуміти роль української еміграції в формуванні міждержавних відносин та культурного обміну у регіоні, а також її вплив на збереження та розвиток української культурної спадщини в умовах еміграції.

Вивчення діяльності української еміграції в різних європейських країнах стало предметом дослідження багатьох наукових робіт. Однією з таких робіт є дисертація Романа Яціва «Культурно-мистецьке середовище української еміграції у Варшаві (1919 – 1939): Історія, інституції, ідеологія діяльності, творча спадщина» [70], в якій автор на основі аналізу наукових праць і різноманітних джерел реконструює структуру наукового і культурно-мистецького життя української еміграції у Варшаві. Цей дослідницький підхід дозволив розкрити різні аспекти діяльності українських емігрантів, їхніх інституцій та ідеологічних напрямів.

Науковець Андрій Портнов у праці «Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939)» [42] реконструює інституційну історію наукової і освітньої діяльності української еміграції в міжвоєнній Польщі. Аналіз висвітлює взаємозв'язки між українською еміграцією та польською владою, що впливало на освітню сферу та культурний розвиток українців у міжвоєнний період.

Ольга Яручик проаналізувала суспільно-культурне та наукове життя української еміграції в міжвоєнній Варшаві. У своїй статті розглядає Варшаву як найбільший центр суспільно-наукового життя та культурно-освітній осередок української еміграції у II Речі Посполитій (1920-1930 рр.). Зробила висновок, що попри численні труднощі міжвоєнного періоду, українська еміграція в Польщі активно боролася за відновлення суверенної української держави. Дослідниця

підкреслює, що українські емігранти у Варшаві не лише підтримували національну ідентичність, але й створювали численні культурні, наукові та освітні організації, які відігравали ключову роль у збереженні української культури [67].

Політику керівництва Чехословаччини щодо українських емігрантів у 20-30-х рр. ХХ ст. дослідив А. Яворський, який простежив процес її трансформації впродовж зазначеного періоду та вплив на становище української еміграції. Зокрема, його увага була зосереджена на працевлаштованих у Чехословацькій республіці українських робітниках та інженерах. Дослідник зробив висновок, що погіршення становища українських емігрантів у 30-х рр. ХХ ст. стало імпульсом для їхнього об'єднання у професійні організації та прийняття чехословацького громадянства [65].

Дослідник С. Віднянський, переважно на недоступних раніше для дослідників архівних джерел, розглянув культурно-освітню та наукову діяльність української еміграції в Чехословаччині на прикладі першого вищого учбового закладу і другої наукової установи української еміграції міжвоєнного періоду – Українського Вільного університету [10].

О. Сухобокова у статті «Український культурно-освітній осередок у Чехословацькій республіці у 1920-х рр.» підкреслювала унікальність українського культурно-освітнього осередку, який не лише згуртував українство та українську інтелектуальну еліту, а й створив цілу систему українських національних, освітніх, наукових і культурних закладів [53].

Досліджуючи національно-культурну діяльність української еміграції у Німеччині в 20-30-ті рр. ХХ ст., Наталія Кривець на основі аналізу діяльності українських громадсько-культурних організацій та науково-освітніх інституцій, засвідчує, що «вся праця української еміграції була свідомо і цілеспрямовано підпорядкована прагненню та бажанню прислужитися українській державі та українському народові» [20, с. 212].

Серед ключових питань нашого дослідження, важливо було розглянути роль українського студентства як рушія культурно-освітньої діяльності

українців за кордоном. Наприклад, Олена Гуменюк дослідила діяльність української студентської еміграції в країни Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період. На прикладі діяльності студентських культурно-освітніх організацій встановила основні тенденції та культурні течії міжвоєнної української еміграції в Європі. Дослідниця зосередила увагу на тому, які важливі завдання стояли перед студентами: збереження національної самобутності, дбання про справу національного відродження [18].

Варто відзначити Дмитра Буріма, який у своїх працях зосередився на дослідженні українських студентських об'єднань у міжвоєнній Німеччині, зазначаючи, що створення цих організацій відіграло ключову роль у збереженні української національної ідентичності. Він показує, як ці студентські організації стали важливими осередками української культури та науки за кордоном. Бурім наголошує, що студентські об'єднання не лише підтримували зв'язки між українськими студентами, але й активно брали участь у міжнародних студентських рухах, представляючи українські інтереси на міжнародній арені [5; 6].

У зарубіжній історіографії ця тема є малодослідженою. Зустрічаємо небагато робіт, що комплексно розглядають питання діяльності української еміграції. Водночас, Надія Заворотна у своїй фундаментальній праці «Scholars in Exile: The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia» [74] («Науковці в екзилі: Український інтелектуальний світ у міжвоєнній Чехословаччині») здійснила детальний аналіз української еміграції в Чехословаччині, довівши, що у міжвоєнні роки ця країна стала провідним інтелектуальним центром для українських емігрантів у Європі. Авторка робить акцент на вагомій підтримці з боку чехословацького уряду, яка значно сприяла розвитку української наукової та освітньої діяльності. Крім того, дослідниця докладно аналізує діяльність українських вчених-емігрантів, які заснували кілька вищих навчальних закладів і тим самим забезпечили підготовку нового покоління освічених українців. Ця праця є важливим внеском у вивчення історії української еміграції, виявляючи її

вплив на інтелектуальне та культурне середовище Центральної-Східної Європи у міжвоєнний період.

Аналіз діяльності українських жіночих організацій в еміграції є важливою складовою нашого дослідження. Жіночий досвід та їх активна участь у міжнародному русі висвітлюються у працях таких авторів, як О. Бабак, А. Мишуста, О. Пащенко, А. Сабадин, Т. Шевчук [1; 28; 38; 48; 64]. Особливу увагу науковці приділяють діяльності українських жінок у Чехословаччині. Зокрема, А. Мишуста у своїй дисертації аналізує вагомий внесок жінок-емігранток у громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність міжвоєнного періоду [28]. А. Сабадин досліджує питання співпраці Української жіночої національної ради з міжнародними жіночими організаціями, наголошуючи на використанні міжнародної платформи для поширення інформації про політику більшовиків в Україні та становище українців як у радянській Україні, так і за її межами [48].

Проаналізувавши історіографію проблеми, ми дійшли до висновку, що дослідження діяльності української еміграції в міжвоєнний період займає важливе місце в сучасній українській історіографії. Водночас, як у вітчизняних, так і у зарубіжних дослідженнях, це питання розглядається не комплексно, а здебільшого у контексті окремих європейських країн. Наукові праці підкреслюють, що українські емігранти були активними учасниками культурного, освітнього та політичного життя, створювали громадські організації, видавали періодичні видання та брали участь у міжнародних політичних процесах. Це свідчить про значний внесок української еміграції у збереженні та розвитку національної ідентичності в умовах вимушеної еміграції.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження є достатньою для всебічного аналізу проблематики діяльності української еміграції міжвоєнного періоду. Залучені джерела забезпечують необхідний інформаційний потенціал, що дозволяє розкрити основні аспекти даної теми.

Джерельна база кваліфікаційної роботи представлена періодикою, архівними джерелами, що дають можливість охарактеризувати як загальні тенденції, так і специфіку діяльності української еміграції. Джерела представлені в мережі Інтернет на сайті «Diasporiana» - українська діаспорна електронна бібліотека, що налічує сотні електронних копій друкованих документів та має на меті поширювати знання про українську еміграцію та її досягнення.

Для висвітлення діяльності української еміграції вагомим джерелом виступає емігрантська преса. О. Вовк зазначає, що закордонна преса є цінним джерелом для вивчення культурного процесу серед українців, розпорошених по різних країнах, оскільки матеріали в цих виданнях підготовлені безпосередніми учасниками або свідками українського життя [12].

Преса української еміграції міжвоєнного періоду представлена різноманітними періодичними та неперіодичними виданнями. Для нашого дослідження їх було проаналізовано комплексно в контексті культурно-освітньої діяльності. Серед періодичних видань української еміграції міжвоєнного періоду для аналізу ми обрали журнал «Тризуб» - український громадсько-політичний і літературно-мистецький тижневик, виходив у 1925-1940 рр. у Парижі, неофіційний орган Державного центру УНР на еміграції. На сторінках журналу друкувалися статті та матеріали, присвячені політичному, науковому, культурному та мистецькому життю української еміграції в Європі [68]. Категорії: «З нашого життя на еміграції», «Хроніка» (подані події з життя української еміграції з різних європейських країн), а також окремі статті, які розкривають різні аспекти діяльності українців в еміграції.

Важливе місце належить часопису «Нова Україна», який виходив у Празі 1922–1928 рр. спочатку як безпартійний двотижневик громадського, культурного та економічного життя, від 1923 р. – місячник письменства, мистецтва, науки й громадського життя, під редакцією В. Винниченка і М. Шаповала. Часопис став одним з провідних періодичних видань української еміграції в Чехословаччині, на сторінках якого вміщували матеріали про події культурного і громадського життя, визвольного руху українців [36]. До уваги

були взяті такі рубрики: «На еміграції», «Українське життя за кордоном», «Хроніка».

З неперіодичних видань «Трибуна України», фактично неофіційний орган УНР на еміграції, який виходив у 1923 році у Варшаві. На сторінках видання були відомості про життя українців на еміграції, про міжнародну ситуацію, публікувалися видавничі новини. Рубрики: «На чужині і дома», «З українського життя» [4].

Окрім цього, важливим для нашого дослідження було опрацювання архівних документів, зібраних в публікації галузевим державним архівом Служби зовнішньої розвідки України «Українська еміграція 20-30-х років минулого сторіччя в архівних документах розвідки» [56]. Ці матеріали не тільки підтвердили наявність організованих емігрантських осередків, але й розкрили нові факти про їх діяльність та вплив на розвиток української національної ідеї за кордоном.

Також до джерельної бази входить неопубліковане раніше архівне джерело німецькою мовою з університету імені Гумбольдта (Берлін, Німеччина), яке вказує на діяльність українського студентства при Берлінському університеті [71].

Отже, джерельна база для нашого дослідження є достатньою для вивчення. Видавнича справа була частиною багатогранної діяльності української еміграції в міжвоєнний період, сприяючи збереженню національної ідентичності та розвитку культури на чужині. Тому аналіз емігрантської преси міжвоєнного періоду є важливою частиною нашого дослідження.

1.3. Методологія та методи дослідження теми

Методологічні підходи та методи дослідження насамперед були визначені метою і завданнями історичного дослідження. Кваліфікаційну роботу виконано на основі загальних наукових принципів – системності, всебічності, об'єктивності та історизму.

Принцип системності дозволяє розглядати досліджувані явища в контексті їхніх взаємозв'язків з іншими історичними подіями та процесами. Певним чином сприяє глибшому розумінню впливу культурної та освітньої діяльності на розвиток української еміграції в умовах політичної та економічної нестабільності.

Принцип всебічності передбачає комплексний підхід до вивчення історичних подій, враховуючи економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти. Такий підхід дозволяє побачити повну картину та уникнути однобічного тлумачення подій. Принцип об'єктивності вимагає неупередженості та безсторонності, використання перевірених джерел та обґрунтованих методів аналізу, щоб уникнути викривлень та суб'єктивних впливів на результати дослідження.

Принцип історизму вимагає врахування конкретного історичного контексту при аналізі подій та явищ. Дозволило розкрити специфіку діяльності української еміграції в різних європейських країнах, враховуючи національні особливості, політичну ситуацію та соціальні умови того часу.

З метою об'єктивного осмислення теми застосовувались методи як загальнонаукові, так і спеціально-історичні. Серед загальнонаукових методів слід відзначити метод порівняльного аналізу, який дозволив порівняти умови та характер діяльності української еміграції в різних європейських країнах, визначити спільні риси та відмінності у розвитку культурних та освітніх процесів. Метод системного аналізу використовувався для вивчення структури еміграційних організацій та інституцій, їхньої ролі у збереженні та поширенні української культури за кордоном.

Спеціально-історичні, зокрема історико-порівняльний, дає можливість прослідкувати появу і розвиток української еміграції у зазначений проміжок часу, виявити основні тенденції та закономірності у розвитку її культурно-освітньої діяльності. Проблемно-хронологічний метод застосовувався для вивчення діяльності української еміграції в її послідовному розвитку.

Окрім цього застосовувались педагогічні методи, а саме теоретичне узагальнення педагогічного досвіду з означуваної проблеми, тобто визначено суть досвіду, засобів, прийомів і методів, за яких досягнуто певного результату, а також розробка змісту та методики роботи з обраної теми на уроках історії.

Отже, використання різних методологічних підходів та методів дослідження дозволило всебічно проаналізувати проблему діяльності, зокрема культурно-освітньої, української еміграції в європейських країнах міжвоєнного періоду.

Висновки до розділу 1

Отже, проаналізувавши стан розробки проблеми дослідження, варто зазначити, що дослідження діяльності української еміграції в міжвоєнний період займає важливе місце в сучасній українській історіографії. Водночас, як у вітчизняних, так і у зарубіжних дослідженнях, це питання розглядається не комплексно, а здебільшого у контексті окремих європейських країн.

Джерельна база для нашого дослідження є достатньою для вивчення. Представлена періодикою, а саме пресою емігрантського періоду, що включає в себе періодичні та неперіодичні видання. Окрім цього також до джерельної бази включено опубліковані та неопубліковані архівні документи.

Методологія дослідження є важливим інструментом для досягнення мети дослідження. Застосовані методологічні підходи дозволили всебічно дослідити діяльність української еміграції в європейських країнах міжвоєнного періоду, забезпечивши об'єктивний аналіз на основі історичного контексту.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

2.1. Формування української еміграції в період між двома світовими війнами: завдання та еміграційні осередки в Європі

В історії українського народу еміграція займає виняткове місце. Подібно до інших країн, це явище тісно пов'язане із соціально-економічними та політичними процесами, що вплинули на розвиток українського суспільства. Аналізуючи міжвоєнний період, який охоплює час між двома світовими війнами, говоримо про так звану «другу хвилю» української еміграції.

Еміграція – це вимушене або добровільне переселення частини населення з батьківщини до іншої країни на певний час або на постійне мешкання [69]. Під поняттям «українська еміграція» ми розуміємо ті процеси та явища, які пов'язані з тимчасовим або постійним проживанням українців за кордоном, а також їхню участь у культурному, політичному та суспільному житті країн перебування.

Після поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 років десятки тисяч українців були змушені залишити рідну землю та емігрувати за кордон через політичні обставини. Поняття «еміграція» підкреслювало факт нетривалості виїзду та перебування за кордоном [55].

Нова реальність, що склалася в різних куточках України, викликала чергову хвилю української еміграції. Вона була особливо інтенсивною в перші роки після війни і мала яскраво виражену західну спрямованість. Характерною рисою цієї хвилі еміграції був її політичний характер. Це зумовлено тим, що після падіння кількох українських урядів у 1918-1920 роках багато солдатів, офіцерів, урядовців та інтелігенції, які підтримували ці уряди, опинилися у вигнанні. Інтелігенція не могла примиритися з диктаторськими методами ревкомів, переслідуванням новою владою місцевого українського населення, руйнуванням церковних структур і нехтуванням культурними цінностями [44].

Більшість другої хвилі еміграції становили політичні емігранти, які долучилися до українських громад в більшості країн світу, де проживали

українці. Вищий освітній рівень цих емігрантів порівняно з попередніми хвилями сприяв їхній швидкій адаптації та активній участі у суспільних процесах. Серед них з'явилося багато лідерів українських громадських, політичних та культурно-освітніх організацій. Згодом саме ця частина емігрантів, задаючи тон усім українським громадам, сприяла поширенню терміну «українська еміграція» на попередніх поселенців і їхніх нащадків [55].

Окресливши в цілому формування української еміграції, варто звернути увагу на її завдання, роль, яку відігравало українство в еміграції. М. Шаповал у своїй статті «Завдання української еміграції» розкрив своє бачення історичного завдання для еміграції, яка «мала виконати історичну службу українського народу за кордоном» [63, с. 5]. На його думку, основною історичною задачею еміграції було підготувати європейську свідомість для включення України в міжнародне право тоді, коли на українській землі повстане республіка. Однак реалізація цієї задачі можлива була тільки при умові організації сил і плану переведення намірів у життя. Як працю, так і форми організації треба було брати в трьох категоріях: політичній, культурній і господарській [63, с. 6; 63, с. 10].

Далі аналізуючи ці категорії вказує, що політичної організації майже не було, окрім тих партій, зокрема ідеологічних груп, які не могли виконувати роботу у великому масштабі: на перешкоді цьому стояв брак сил. З культурною організацією було певною мірою легше. Для реалізації культурно-освітніх потреб, варто було організувати скрізь свої школи, курси, видавництва і пресу. Найбільші можливості в Чехословаччині вже було досягнуто, однак вся культурна організація в ЧСР представляла окремі острови, але не якусь суцільність, чи хоч-би координовану різноманітність. Проте в інших країнах (наприклад у Франції, Польщі, Румунії і т. д.) майже не було ніякої культурної організації. Однак дослідник акцентує увагу на тому, що для цього було багато поважних причин і головна з них це низький культурний рівень самої еміграції, як і часто дуже несприятливі політичні умови і безгрошів'я [63, с. 11]. Тобто загальна фінансова скрута українців була значною перешкодою. Більш того це було об'єктивним свідченням того, що український народ не мав буржуазії чи

заможних верств. Матеріальна бідність українства на еміграції стала тільки свідомством бідності краю [63, с. 17].

Варто підкреслити, що М. Шаповал наголошував: «Перед еміграцією лежить одна велика історична задача: бути вільною трибуною, з якої світ має чути правду про Україну, про її змагання, про насильства над нею, про плани ворогів і зрештою про боротьбу і культурний зріст нашого народу» [63, с. 18].

Серед різних завдань української еміграції О. Ряст звернув увагу на необхідності вивчення європейських мов. Адже знання головних мов (англійської, французької, німецької тощо) потрібно не тільки для науково-просвітніх цілей, а ще й для практичних, особливо для комерційних відносин України з цілим світом. Дорогу в цьому напрямку повинна була прокладати українська еміграція [47, с. 57-58]. Окрім цього серед важливих культурно-освітніх завдань на еміграції також виділяє працю над створенням перекладної літератури з різних галузей науки, мистецтва і просвіти. Поруч повинна провадитись робота в галузі створення власної оригінальної літератури. Важливим є також збирання книжок, газет і інших друкованих матеріалів, аби поповнювати національну бібліотеку [47].

Більш того, О. Ряст наголосив, що всі завдання, які стоять перед українською еміграцією у її закордонній діяльності на благо Батьківщини, можуть бути успішно виконані лише за умови, що емігрантська спільнота буде організованою, а не розпорошеною. Окрім цього зазначив, що певні місцеві еміграційні об'єднання, як от в Чехії, Польщі і Німеччині зуміли виявити активну ініціативу в справі залучення української молоді до місцевих вищих шкіл та спромоглися дістати для цієї справи грошові засоби [47, с. 84].

Розглядаючи осередки української еміграції, варто зазначити, що в період 1920-1930-х рр. емігранти розселилися по різних європейських країнам. О. Ряст наголосив, що опинившись за кордоном, українська еміграція «не могла знайти притулку в одній якійсь країні, а тимчасово, аж до повороту на Батьківщину, мало не по цілому світу розселилась» [47, с. 1]. Також вказує, що найбільше число емігрантів осіло в державах суміжних з Україною, а саме в Польщі та

Румунії, в також в Болгарії. Значна кількість була в Чехословаччині, Туреччині, Німеччині та Австрії. Незначними осередками були Угорщина, Франція та Бельгія [47, с. 2].

На думку С. Барана, після 1925 року українська еміграція остаточно сформувала свої осередки. Лідируючі позиції зайняли Прага, Варшава, тоді як Відень втратив своє значення. Водночас виникають нові центри в Берліні та Парижі. Менш чисельними були українські громади в Румунії, Болгарії, Бельгії, Швейцарії, Англії, Італії, Туреччині, Латвії та Фінляндії [2].

Дослідниця О. Вагіна, аналізуючи розміщення українських емігрантів у європейських країнах, умовно поділила міжвоєнний час на такі періоди:

1. У період 1918-1921 рр. основними осередками української еміграції стали Австрія, Польща та Чехословаччина. Головним чинником такого розміщення була географічна близькість цих країн до України, що сприяло розташуванню на їхніх територіях залишків армій УНР і ЗУНР після перетину українського кордону. Етнічна та культурна спорідненість українців із іншими слов'янськими народами, такими як чехи, словаки та поляки, також вплинула на вибір цих країн.
2. У період 1921-1925 рр. відбулися суттєві зміни в територіальному розміщенні українських емігрантів. Чехословацька республіка з 1921 року стала ключовим центром для українських емігрантів завдяки державній політиці, спрямованій на матеріальну підтримку науково-культурної та студентської еміграції з колишньої Російської імперії, що мало на меті збереження культурно-освітніх традицій. Водночас Австрія втратила свою роль важливого центру української еміграції, що пов'язано з переїздом частини українців до Чехословаччини на навчання після перенесення Українського вільного університету в 1921 році з Відня до Праги.
3. У період 1925-1939 рр. Чехословаччина залишалася головним культурним та науково-освітнім центром української еміграції до початку Другої світової війни. Польща з середини 1920-х років дещо втратила своє значення як головний осередок через складні матеріальні умови, що

змусило частину емігрантів переїхати до інших країн. У другій половині 1920-х років зростало значення нових важливих центрів української еміграції, таких як Франція та Німеччина [7, с. 5].

Дослідниця Т. Плазова підкреслює, що хоч українські емігранти і були розпорошені по всій Європі, вони не втратили здоровий дух та віри в повернення на рідну землю. Певним порядком від психологічного нищення на чужині в умовах еміграції стали духовна та творча праця, навчання, самовдосконалення, велась активна культурно-просвітня діяльність [41].

Отже, формування української еміграції в період між двома світовими війнами в т. з. «другу хвилю» еміграції було зумовлене соціально-економічними та політичними чинниками. Попри розпорошеність по країнам Європи, українські емігранти активно долучалися до культурного, політичного та суспільного життя в країнах перебування, створюючи культурно-освітні організації та зберігаючи національну ідентичність.

Серед головних завдань, які ставили перед собою емігранти, були організація політичних, культурних та економічних сил для підтримки української справи за кордоном, підготовка європейської спільноти до визнання незалежної України, а також збереження національних традицій та розвиток української мови та культури.

2.2. Культурно-освітня діяльність української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період (Німеччина, Польща, Чехословаччина)

У міжвоєнний період українська еміграція опинилася перед складними викликами, обумовленими не лише втечею від окупації та політики яку вона провадила, але й необхідністю зберегти національну ідентичність далеко за межами рідної країни.

С. Баран наголошує, що культурну працю української еміграції треба розглядати, враховуючи такі аспекти: з одного боку, як працю для задоволення місцевих потреб окремих скупчень емігрантів, з другого боку — як справу загальноукраїнського значення. Завдяки скупченню за межами рідної країни

визначної української еміграції – вчених, митців, письменників, політичних і суспільних діячів, розвивалась культурна праця всеукраїнського значення. Її розвиткові сприяло також перебування в осередках західної культури і свобода творчості з політичного погляду [2].

Змінивши методи своєї боротьби, українська еміграція змістила акцент з політичної акції на культурно-освітню діяльність. Адже під тяжкою окупацією не було можливості розвивати навіть культурні інтереси. Більшовицькі галасливі декрети щодо українізації, мали лише декларативне та рекламне значення. Однак на ділі національні культурні установи були фактично позбавлені можливості не лише розвивати, але й виявляти свою діяльність. Тому перед українцями в еміграції постали завдання, щодо порятунку національної культури, виходячи за межі суто культурного характеру, а набирало значення політичного в боротьбі української еміграції за національне право [22, с. 4].

М. Шаповал вказував, що культурна діяльність в еміграції є важливою умовою для зростання політичної свідомості. Менш культурно освічені люди, як правило, мають нижчий рівень політичної обізнаності. Для ефективного поширення ідей української визвольної боротьби необхідно, щоб сотні й тисячі емігрантів були добре освіченими, особливо в питаннях українознавства, а також у політичних, економічних та культурних аспектах світового життя. Окрім того, знання техніки політичної діяльності є ключовою умовою для ефективного використання будь-яких важливих аргументів. Ці знання набуваються через освіту, а досвід — через практичну діяльність в організаціях, участь у колективній роботі та постійне вдосконалення тактики завдяки критичним зауваженням від колег [63].

Отже, в нашій роботі ми зробили огляд діяльності української еміграції в таких європейських країнах як Німеччина, Польща та Чехословаччина в контексті культурної праці, що стала одним із ключових елементів боротьби за національну ідентичність. Важливо було окреслити становище і діяльність українських культурно-освітніх установ на еміграції – наукових і просвітніх товариств, видавництв та інших установ культурно-національного значення.

У період 1920-1930-х років Німеччина отримала статус одного з провідних центрів української еміграції, де активно розвивалася культурно-освітня діяльність. Висока концентрація українських інтелектуалів та громадських діячів сприяла створенню мережі культурно-освітніх організацій, що відігравали ключову роль у збереженні національної ідентичності та розвитку української культури за кордоном.

Важливо зазначити, що в Берліні з кінця 1919 року з'являється низка українських громадських організацій, які досить швидко стали головними осередками життя української еміграції. Найпершою українською організацією, яка провадила культурно-просвітню діяльність в Берліні, була «Українська Громада», заснована восени 1919 року. Товариство організувало щотижня збори викладачів з цікавими дискусіями, або товариськими забавами, щорічне святкування Шевченківського Свята, концертів і драматичних вистав [57, с. 42]. Основною ціллю було об'єднати українців в Німеччині і ознайомити іноземців з Україною. На зборах Громади, що відбувалися щотижня, виступали з докладами та зачитували реферати представники української еміграційної інтелектуальної еліти [32, с. 98].

З 1921 року існує організація «Союз українських старшин», до якого належали старшини Галицької та Наддніпрянської армій. Окрім професійних завдань, виконували також і культурно-просвітню діяльність, випускаючи інформаційні повідомлення для іноземців, і навіть видавали свій періодичний орган «Військовий Вісник». Також культурно-просвітню діяльність провадив і берлінський відділ Українського Червоного Хреста, легалізований німецькою владою у 1921 році [32, с. 99].

З часом виникла потреба для тіснішого об'єднання всіх організацій, задля спільних виступів у важливих для еміграції справах. Тому у 1922 році постала нова центральна організація «Комітет об'єднаних культурних і добродійних організацій», в склад якої увійшли представники всіх неполітичних українських організацій у Німеччині. Створено це було з метою координування діяльності

всіх організацій у здобутті засобів для матеріальної допомоги українським емігрантам [57, с. 44].

Не менш важливою в діяльності українських емігрантів була популяризація української культури серед німецького суспільства. Наприклад, для розповсюдження українського народного мистецтва, весною 1922 року відбулась українська виставка, на якій було представлено збірка українських вишиванок, виробів з дерева, картин, нових українських видань [57, с. 45].

В пізніших роках вагому культурно-просвітню діяльність провадили й інші українські організації, серед них «Спілка українців в Німеччині» та «Українська громада в Берліні». Спілка, затвердивши свій статус в 1935 році, своєю метою ставила національно-культурне об'єднання українців в Німеччині. Важливою ціллю було ознайомлювати українців з культурним і політичним розвитком Німеччини, а також поширювати серед німців українознавство. Представники спілки широко провадили пресову діяльність, адже важливі інформаційні статті вміщували в різноманітних німецьких органах. Під головуванням О. Скорописа-Йолтуховського розвивала свою діяльність Українська Громада у Берліні. У 1935 році влаштувала великий концерт присвячений Т. Г. Шевченку в Бетховен-залі, де були присутніми визначні представники німецького музичного, культурного і наукового світу [32, с. 101].

Окремо варто виділити діяльність українських студентських організацій, адже як зазначає дослідник Д. Бурім, що досить масовий вступ української молоді до вищих навчальних закладів за кордоном свідчить про перенесення визвольних змагань за українську державність в іншу площину, а саме в сферу підготовки високоосвічених фахівців для майбутньої Української Держави [6].

Організоване в 1919 році в Берліні «Українське Посольство», підтримувало діяльність українських організацій, а зокрема і опіку над українськими студентами. Посольство в міру своїх можливостей допомагало матеріально, допомагало закріпити студентські зв'язки з американськими та іншими добродійними комітетами. Окрім цього, для зацікавлення студентства німецьких університетів українською справою, Посольство організувало стипендії по

навчальним закладам у Берліні, Мюнхені, Лейпцигу за найкращі праці з української історії, літератури і т. д. [57, с. 42].

Окрім цього Посольство допомагало при влаштуванні курсів українознавства, які відбулися в Берліні літом 1921 року. Протягом трьох місяців такі мовознавці як В. Сімович, З. Кузеля, Б. Лепкий, викладали українську мову, літературу, антропологію та етнологію. Вже в наступному році поширеними були курси з українознавства. Організатором цих курсів була «Спілка студентів-українців у Німеччині» [32, с. 98].

Досить вагому роль грала «Спілка Студентів Українців у Німеччині», яка у 1921 році відділилася від загальної російської студентської організації. Суттєвою була діяльність Спілки на фоні матеріальної та моральної допомоги студентів. Спілка допомагала своїм членам вступати до вищих німецьких шкіл, шукала для них працю, збирала фонди на допомоги [57, с. 43].

Спілка студентів-українців мала змогу об'єднати близько 120 чоловік, переважно наддніпрянців. Однак через внутрішні ідеологічні розходження розкололася на дві організації – «Спілку українських студентів у Німеччині та «Академічну Громаду». Спілка продовжувала функціонувати як основна українська студентська організація в Берліні, зробивши багато в справі національної інформації й пропаганди української серед німецької спільноти. До того ж, Спілка окрім осередку в Берліні, мала філії в таких містах як Данціг, Кіль, Ляйпціг, Кенігсберг та ін. [33, с. 89].

У Німеччині в 1924 році була заснована Рада вищої освіти, взявши на себе моральне й матеріальне піклування над українськими студентами. Заходами цієї Ради збиралися пожертви для студентської молоді. Вже через два роки, в 1926 році, був заснований Український науковий Інститут в Берліні [32, с. 101]. Постав він за ініціативою та заходами гетьмана П. Скоропадського, під головуванням міністра Української Держави, професора Д. Дорошенка. Перед інститутом постало завдання плекати українську науку й культуру, посилювати культурно-наукові взаємини між Україною та західно-європейським світом, зокрема німецьким науковим світом. Інститут мав репрезентувати українську

науку, докладати зусиль у розвиткові українознавства, викликати зацікавленість українською справою німецької інтелектуальної еліти [33, с. 211].

Починаючи з грудня 1924 року, в стінах університету Фрідріха Вільгельма функціонував «Гурток студентів-українців при Берлінському університеті» (Ukrainische Studenten-Gruppe an der Universität Berlin). Основною метою цього об'єднання було представництво інтересів українських студентів перед університетським керівництвом та міською адміністрацією, матеріальна допомога його членам, а також поширення інформації про українську справу серед іноземців [6, с. 252].

У зверненні управи Українського студентського гуртка до пана судді університету Фрідріха Вільгельма зазначено, що студентський гурток засновано 29 грудня 1924 р., просить зареєструвати його до існуючих студентських організацій в Берлінському університеті, а також затвердити статут товариства. Звернення було підписано учасниками гуртка: Михайло Мілько (голова), Зенон Пеленський (секретар), Василь Кучабський (член комітету). Серед учасників гуртка також були Нестор Іванина, Домет Олянчин, Остап Стасів, Анна Залужна [Додаток А].

У статуту товариства підкреслювалось, що гурток має на меті поширювати знання та сприяти вивченню її членів. Згідно зі статутом, членом гуртка міг стати кожен українець, будучи студентом Берлінського університету, якого одногolosно прийняли інші члени гуртка. Окрім цього в статуті зазначено, що справами організації керує комітет, до складу якого входять: голова, секретар і скарбник в одній особі, члени комітету. Цей комітет може скликатися на початку кожного семестру, або відповідно до потреб інших членів. На засіданні вирішуються питання про діяльність та існування організації, створення власних установ залежно від потреб. Кожний учасник цього товариства мав наступні права: 1) право контролювати діяльність гуртка; 2) брати участь у засіданнях комітету; 3) можливість скликати засідання комітету та вивчати його пропозиції. Однак, кожна людина перестає бути членом організації, якщо: дозволяє собі здійснити вчинок, що суперечить умовам студентського колективу; не сплачує

студентський внесок протягом трьох місяців; якщо навмисно заявляє про вихід з організації [71, арк. 100-102].

Не менш важливим завданням була й опіка над українськими студентами, що студіювала в Німеччині та підготовка до наукового доросту. Для цього Інститут призначав стипендії українцям, що навчалися в німецьких вищих школах, а також молодим дослідникам, що готувалися до наукової праці. Важливу місію виконував Інститут в питаннях співробітництва з багатьма українськими організаціями на наукових установах. Наприклад, спільно з «Української Громадою в Німеччині» святкували 75 роковини Т. Г. Шевченка. Окрім цього Інститут допомагав у поповненні колекції збірок Музею Визвольної боротьби України [33, с. 216; с. 219].

Тому, погоджуємось з думкою В. Вайсхамер, що інститут зіграв важливу роль для української еміграції, оскільки установа не тільки надавала матеріальну допомогу студентам, однак також мала символічне значення для становлення українських громад на еміграції, підтримки зв'язків між емігрантами та колегами з різних країн [8].

Отже, Німеччина була важливим осередком української еміграції в міжвоєнний період, де активно провадилась культурно-освітня діяльність. Висока концентрація українських інтелектуалів та громадських діячів сприяла створенню численних організацій, що мали на меті збереження національної ідентичності, популяризацію української культури серед німецького суспільства та підтримку української молоді в отриманні вищої освіти.

В той час як в інших європейських країнах активно розгорталась діяльність української еміграції, в Польщі не зуміли бути організованими форми громадського життя. Однак свідомі громадяни прагнули до цього, тобто не можна сказати, що еміграційне громадянство зовсім було дезорганізоване. Існувало декілька організацій, які склалися на ґрунті професійному, науковому, економічному, релігійному, мистецькому тощо. Але далеко не вся еміграція в Польщі спромоглася провадити своє життя організовано. Причиною цього

можна вважати розпорошеність емігрантів на великих територіях східної частини Польської республіки [25, с. 19].

Цілком очевидно, що нестача повної організованості життя українського громадянства, що перебувало на еміграції в Польщі, негативно відбивалося на культурних потребах емігрантів. Наприклад, на початку не було своєї емігрантської преси. Ще у 1921 році була газета «Українська трибуна», однак через пару місяців була припинена. Згодом видання «Трибуна України» розпочало свою працю, проте виходило не періодично. Книжок видавалось мало, проте потрохи працювало емігрантське видавництво під назвою «Українська Автокефальна Церква», але було обмежено своїм спеціальним предметом – церквою. Мистецька і літературна галузі культурного життя були не зовсім занедбані, були певні гуртки: театральні, співочі, малярські, літераторські тощо. Однак бракувало помешкань, та і в цілому організації [25, с. 19].

Перебуваючи в Польщі українська еміграція на жаль, завдяки різним труднощам чи то правно-політичним, чи то матеріальним, не мала до певного часу можливості нав'язати в організованій спосіб систематичні стосунки з суспільством, яке перебувало на Україні, під ворожою окупаційною владою, або на чужині в еміграції в інших країнах поза межами Польщі [25, с. 20].

Важливо зазначити, що 15-18 серпня 1923 року у Варшаві відбувся Перший делегатський з'їзд української еміграції, в якому прийняли участь представники еміграційного суспільства. З'їзд мав на меті виконати завдання відносно організації еміграційних сил. Основним питанням на з'їзді була справа загальної організації еміграції, тобто утворення еміграційного центру на громадських підстав, встановлення зв'язку цього центру з місцевими колоніями та гуртками [39]. Р. Яців наголосив, що «рішення Першого з'їзду української еміграції у Польщі є важливою історичною пам'яткою, яка документує високий рівень самоорганізації української спільноти, що опинилась у вимушеній еміграції у вкрай складних психологічних і матеріальних обставинах [70, с. 142].

Важливо підкреслити, що на з'їзді піднімалися в тому числі і культурно-освітні питання, які були одними з пріоритетних. З основним рефератом

виступив С. О. Сірополко, торкнувшись в короткім, але дуже змістовнім викладі всіх головних потреб еміграції в освітній області. При обговоренні ухвалили постанову, де були висвітлені культурно-освітні потреби. По-перше, для еміграції взагалі визначили, що задоволення культурно-освітніх потреб є першочерговим завданням організованого громадянства. По-друге, культурно-освітні потреби можуть бути задоволеними шляхом утворення постійних органів-часописів і журналів, присвячених потребам еміграції; влаштування шкіл, як загально-освітніх, так і спеціальних для молоді та дорослих; організація бібліотек, лекцій, курсів, драматичних вистав, літературно-музичних вечірок і т. д. Окрім цього утворення книжкового фонду для задоволення потреб еміграційних осередків в книжці, а також видавництва для продукції книжок і підручників. В цілому для організованого життя в еміграційних осередках варто організувати клуби, що мають на меті об'єднувати емігрантів на ґрунті задоволення культурно-освітніх потреб на місцях в формі культурно-освітніх товариств [39, с. 157].

Окремо в постанові визначили потреби студентської молоді як в напрямі академічному, так і організаційному, культурно-освітньому й економічному. Зазначили, що необхідно забезпечити українських студентів-емігрантів в академічних центрах сталою допомогою на прожиття і потреби, пов'язані з академічною працею (одяг, помешкання, наукове приладдя, право навчання і т. ін.). При утворенні українських клубів в академічних центрах мати на увазі забезпечення студентству можливість збиратися для національно-культурно-наукового об'єднання [39, с.158].

Не оминули і питання матеріальних засобів, адже для забезпечення культурно-освітніх потреб необхідно забезпечення органів, що могли переводити культурно-освітню справу в центрі і на місцях належними коштами. Кошти могли складатися з: певного асигнування з сум національного податку; утворення національного фонду на культурно-освітні потреби; збору пожертв серед українського громадянства, що перебуває на території Польщі, так і за її

межами; прибутків від підприємств культурно-освітнього характеру – видавництв, преси і т. ін. [39, с. 159].

Важливо підкреслити, що все таки вдалося організувати українських емігрантів у Польщі. Постає «Український Центральний Комітет», який в 1923-1939 рр. був найбільшою організацією української еміграції в Польщі, що ставила своїм завданням заспокоєння матеріальних і духовних потреб української еміграції в Польщі [32, с. 91]. У статуті комітету зазначено, що однією з функцій є турбота про релігійні, культурні та освітні потреби емігрантів, а також організація шкіл, бібліотек, майстерень, видавництв, кооперативів, наукової діяльності тощо [56, с. 110].

Суттєвою була організація культурно-освітньої секції УЦК, яка являла собою об'єднуючий орган в культурно-освітній справі еміграції на території Польщі, а метою було зосередити в собі відомості про потреби, так і засоби їх задоволення. На секцію покладалось виконання таких функцій: 1) статистичне обслідування культурно-освітніх потреб еміграції на території Польщі; 2) інструктування в культурно-освітній справі; 3) вироблення зразкових статутів для культурно-освітніх товариств і клубів; 4) виготовлення різних планів і програм для шкіл, курсів; 5) видання органу, присвяченого культурно-освітній справі, книжок і підручників; 6) підготовка культурно-освітніх діячів та вчителів для шкіл і різних культурних установ; 7) керування центральними культурно-освітніми установами і закладами – книжковим фондом, лекційним бюро і т. ін. Культурно-просвітні справи докладно обговорювалися на делегатських з'їздах української еміграції, постанови яких виконував УЦК [39, с. 159].

На діяльність культурно-освітньої секції УЦК дуже негативно відбивався брак коштів. Однак навіть при цих умовах секція досить успішно дбала про забезпечення української еміграції літературно, організувала бібліотеки, провадила видавництва, влаштовувала національні свята, репрезентаційні концерти, виклади, курси, допомагала в праці українському хорові ім. М. Лисенка, дбала про виховання дітей українських емігрантів – засновувала для

цього школи й стипендії, допомагала переводити збірки серед української еміграції в Польщі на різні культурно-національні цілі [32, с. 92].

УЦК опікувався також справами емігрантського українського студентства, допомагав студентам-емігрантам виїздити з Польщі для продовження студій в ЧСР, провадив у Варшаві вищі курси українознавства, призначені для емігрантського громадянства взагалі і зокрема для академічної молоді [32, с. 92].

Серед організацій, які провадили культурно-освітню діяльність варто виділити «Український клуб». Був заснований в грудні 1924 року у Варшаві, й займав досить поважне місце серед різних місцевих організацій. Однією зі сфер діяльності була пропаганда й ознайомлення неукраїнських кіл з життям українців на чужині, з українським культурно-національним надбанням і з певним державним стремлінням. Про клуб писали «скромно, але з художнім смаком удекорована саля й кімнати клубу (це завдячує він праці гуртка малярів при місцевій студентській громаді), сімейний характер вечірок, тепла й затишна атмосфера викликали завжди здивування у тих, хто перший раз перебував у помешканню клубу» [24, с. 16].

До управління клубу належали голова П. Руткевич, члени клубу: Г. Драченко, Ф. Вишнівський, П. Щенсна, Б. Манкевич та І. Карнаухів. В придбанні матеріальних засобів багато допомагав Український Центральний Комітет в Польщі. Під час вечірок у клубі функціонував кіоск з українськими книжками, влаштований стараннями видавничого товариства ім. Б. Грінченка. Окрім цього, в клубі читалися реферати, наприклад В. Заїкина з рефератом на тему «Сучасна українська література» [24, с. 16].

В житті української еміграції в Польщі вагому роль відігравали різні культурні організації, як літературні, так і мистецькі. Наприклад, у 1926 році у Варшаві засновано «Український літературний гурток», метою якого було об'єднання працівників на полі письменництва, публіцистика та культурно-освітня праця. Почав існування при редакції часопису «Наша бесіда». Влаштовували засідання з читанням нових творів. Голова – В. Островський. Ще один літературно-мистецький гурток у Варшаві «Танки». Пером Є. Маланюка і

Ю. Липи, пропагував радикальну сепарацію від російської культури, ідею великодержавності, культ героїзму і шляхетності, об'єднував молодих митців навколо цих гасел [32, с. 58].

Восени 1927 року організувався український мистецький гурток «Спокій» при українській студентській громаді, ставши першою українською професійно-мистецькою організацією у Варшаві. Ініціаторами були В. Побувалець і В. Мегик, який став першою головою та вклав найбільше праці в його організацію. До фундаторів гуртка належали: П. Андрусів, В. Васильківський, О. Мариняківна і Н. Хасевич. Завданням гуртка було організовувати молоді мистецькі сили, оберігати від чужого впливу, поширювати мистецьку національну свідомість своїх членів [32, с. 52].

Члени гуртка репрезентували різні галузі мистецтва: декоративне, графіку, малярство, різьбу й архітектуру. За більше як 10 років свого існування гурток організував 11 своїх виставок. Перша мистецька виставка гуртка відбулась у Варшаві в квітні 1928 р. Крім цього, члени гуртка виставляли свої праці на деяких міжнародних виставках, репрезентуючи там українське мистецтво [32, с. 52].

Щодо українського еміграційного студентства Польщі, то у дуже скрутному матеріальному стані перебувала в польських вищих школах українська студентська молодь, яка в 1921 році становила близько 600 осіб, а в кінці 1922 року – вже менше як 200 осіб. Таке зменшення можна пояснити тяжким матеріальним станом. Частина студентської молоді емігрувала з Польщі до Чехословаччини і до Німеччини, де знайшла для себе більш сприятливі умови. Деякий час студентство в Польщі користувалося підтримкою з боку Всесвітньої організації Християнської Молоді, однак з часом допомога зменшилася [25, с. 18].

В Польщі, де умови й становище для української еміграційної молоді були мало сприятливими ніж в інших європейських країнах, студійні допомоги виділяло українське Товариство допомоги студентам-українцям високих шкіл у Варшаві. Це ж товариство під головуванням професора Р. Смаль-Стоцького

організувало в 1929 році у Варшаві «Український Студентський Дім», що мало на меті видавати допомоги студентам, позички, стипендії [33, с. 76].

У жовтні 1922 року в Польщі відбувся V з'їзд українських студентів-емігрантів, де управі варшавської студентської громади були передані функції краєвої організації. В лютому 1923 року «Союз студентів-емігрантів у Польщі» мав 200 чоловік. До союзу належали майже самі наддніпрянці. Управа союзу дбала про допомогу студентам, про переїзд їх з провінції на студії до Варшави, Праги, також до Бельгії, Франції й Лондону. Головна організація союзу «Українська студентська громада» заснована 15 березня 1921 р. у Варшаві. Варшавська громада матеріально не була забезпечена, містилася в помешканні УЦК та в Студентському Домі, що був під наглядом Комітету допомоги українським студентам Варшави. Громада активно розвивала культурно-просвітню діяльність, дбала про національну репрезентацію українців закордоном [33, с. 96-97].

Не менш важливою подією в житті української молоді в еміграції було створення Товариства допомоги українським студентам вищих шкіл Варшави. Не малих зусиль доклав до створення організації І. Огієнко, об'єднавши старші кола української громадськості закордоном. Під головуванням професора Р. Смаль-Стоцького, опікою були оточені не лише студенти-емігранти, а й загалом усі українські студенти, які перебували у Варшаві [67].

Втіленням інституційної організації наукового життя української еміграції в міжвоєнний період в Польщі став Український Науковий Інститут, що постав в 1930 році. Інститут засновано постановою Ради Міністрів від 7 лютого 1930 року. Наукова діяльність у рамках семінарів і тематичних комісій висвітлювала питання української культури та мови, історії, зокрема історії Православної Церкви та польсько-українських відносин, а також соціально-економічного життя радянської України. Неофіційним завданням було підготувати політичні концепції майбутньої держави та кадри для реалізації цих концепцій [73].

Члени УНІ працювали переважно в польських університетах. Опубліковані ними праці становлять важливу частину досягнень української науки. Авторами

різноманітних тематичних досліджень є Я. Гловінський, В. Садовський, К. Мацієвич, І. Шовгенів, Б. Іваницький, В. Іванис, П. Шандрук, В. Сальський, Д. Дорошенко, І. Зілінський, І. Рудницький, Р. Смаль-Стоцький (секретар УНІ), О. Лотоцький (директор Інституту) та багато інших [73].

Метою діяльності була проголошена підтримка тих галузей української науки, для яких відсутні умови вільного розвитку в Радянській Україні, а також підготовка кадрів для наукової праці і проведення досліджень в галузі економічного життя, культури й історії української нації. Фінансування відбувалось через польські урядові структури. Як підкреслює А. Портнов, послідовна настанова УНІ на співпрацю з польським академічним середовищем уможливила низку істотних кроків до розвитку польсько-української співпраці і порозуміння в області науки і культури [42].

Отже, українська еміграція в Польщі, зокрема у Варшаві, незважаючи на те, що не мала належних умов, як матеріальних, так і організаційних, прагнула зберегти свою ідентичність, організувати власними зусиллями різноманітні культурно-освітні організації та установи.

Важливим осередком української еміграції стала Чехословаччина. Культурна праця української еміграції в ЧСР, як і в багатьох інших державах, була зосереджена на таких завданнях: 1) задоволення власних культурних потреб еміграції; 2) підготовка кадрів національної інтелігенції для фахової праці на українських землях; 3) національна українська пропаганда серед чужинців. В Чехії зібралось найбільше української емігрантської інтелігенції, зокрема Прага, особливо в 20-х рр. ХХ ст., стала важливим осередком українського культурного й наукового життя. Навіть після скорочення та припинення державної допомоги в 30-ті роки, культурна діяльність української еміграції продовжувала свою діяльність хоч і в значно менших розмірах [32, с. 72].

У цей період українські емігранти змістили центр уваги з політичної боротьби на культурно-освітню працю, тобто акцент робили на визначенні інтелігентних та наукових сил, що допоможуть розвивати вищі українські школи [37, с. 21].

Дослідник С. Віднянський вказує, що українська еміграція у міжвоєнній Чехословаччині була досить диференційованою за політичними поглядами, фаховим та освітнім рівнем, територіальним положенням, проте в ній явно переважали інтелігенція, учнівська і студентська молодь. Це стало поштовхом до відкриття різних українських навчальних закладів, наукових установ й організацій. Однак він також наголошує, що цьому значною мірою сприяло прихильне ставлення керівників і політичних діячів Чехословацької республіки до українських емігрантів [10, с. 20].

Важливою установою, яка провадила національно-культурну працю, був Український Клуб у Празі. Організований на установчому зібранні в 1919 році за участю не тільки українців, а й чехів. Головою клубу було обрано академіка Ст. Смаль-Стоцького, будучи на посаді весь час. Одним із завдань було утворення курсів чеської мови для українців і української мови для чехів, а також заснування хору. Клуб заснував у Празі школу української мови для чехів, влаштовував з'їзди, вечірки, живу українську газету, і в цілому дбав про чесько-українські культурні об'єднання [32, с. 73].

Чеський уряд найбільше проявило розуміння культурних стремлінь української еміграції, давши моральну і матеріальну можливість для їх здійснення. Окрім різноманітних технічних курсів, які давали змогу емігрантам спеціалізуватися в різних сферах, на території ЧСР було засновано чотири високі школи: Український Університет, Господарська Академія, Педагогічний Інститут та Художня Студія. Українські вчені мали змогу продовжити наукову роботу, а молодь, відірвана від дому через війну за визволення, змогла закінчити перервану освіту, і згодом підготуватися до майбутньої політичної та культурної праці в Україні [35, с. 10].

З ініціативи гуртка українських громадських діячів в липні 1921 року в Празі був заснований «Український Громадський Комітет», на чолі якого стояв М. Шаповал. Це приватне добродійне товариство, що мало на меті всебічну допомогу українській еміграції. Комітет не тільки рятував фізичне існування української еміграції, він намагався дати можливість численним жертвам

національної катастрофи приєднатись до культурного життя ЧСР, здобути освіту й знання, необхідні для майбутньої роботи на користь українського народу [54].

У статуті УГК зазначено, що товариство має на меті організувати: театральні вистави, концерти, лекції; відкривати школи, їдальні, бібліотеки, читальні, дитячі притулки, садки для сиріт. Членами товариства могли бути українськи громадяни, які займалися суспільною, культурно-освітньою та гуманітарною працею для українського народу [56, с. 114-115]. Тому як влучно зазначила О. Сухобокова «Український громадський комітет став унікальною, успішною спробою української еміграції організовано боротися за своє існування як національної групи та гідне людське життя на чужині» [53].

УГК, розгорнувши широку гуманітарну, культурно-освітню і наукову працю, швидко став головним осередком культурно-національного життя українських емігрантів за кордоном. Саме культурно-освітня праця на еміграції розцінювалась УГК як необхідна передумова для росту політичної свідомості, відродження українського народу [21, с. 310].

Тому, звертаючи суттєву увагу на культурно-просвітні потреби української еміграції, УГК створив окремий культурно-просвітній відділ, який розпочав свою працю з вересня 1921 року. Відділ багато допомагав емігрантам, які внаслідок революційних подій перервали навчання і мали бажання закінчити свою освіту. Комітетом була заснована бібліотека, аби дати можливість українським емігрантам читати книжки. Також важливою була матеріальна підтримка культурно-просвітніх організацій, які утворились в ЧСР: Артистично-Художній Клуб у Празі, Просвіта в Ужгороді та Моравській Остраві та ін. [43].

Окрім цього Комітет шукав засоби для більш широкої культурної допомоги емігрантам, тому виникла думка дати можливість українським громадянам навчитись кращим методам праці в сфері агрономії, лісоводства, меліорації, машинознавства. За підтримкою чеського уряду постала у травні 1922 року «Українська Господарча Академія» в Подєбрадах [37, с. 23]. Це була приватна висока школа, яка своїм завданням мала готувати своїх слухачів до самостійної господарської та технічної праці. Існувала в складі трьох

факультетів: 1) агрономічно-лісовий; 2) економічно-кооперативний; 3) інженерний. На початку матеріальне забезпечення було досить скромним, однак згодом значно покращилось завдяки відношенню вищих урядових чинників [33, с. 137-139].

В травні 1932 року УГА святкувала десятилітній ювілей. На святковому зібранні були виголошені промови та численні привітання, що було виявом великого значення Академії «як заслуженого українського огнища технічно-господарських наук та освіти, яке несе українському народові знання та живі сили для розбудови й піднесення економічного добробуту...» [50, с. 1]. Професор І. Горбачевський, вітаючи УГА зазначив, що академія виконала велику педагогічну працю, виховавши сотні здатних інженерів «які зможуть на рідній землі завести і поширити модерні методи технічної продукції і піднести культурний рівень і добробут рідного народу». Окрім цього виконала дуже помітну наукову й публіцистичну працю, видавши кілька сотень наукових праць та підручників, при досить скрутних засобах і в малосприятливих умовах для експериментальних дослідів [50, с. 7].

У Празі в липні 1923 року був заснований «Український Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова», за підтримки чеського уряду та Українського Громадського Комітету. Це була школа вищого типу на 300 слухачів, метою якої була підготовка кадрів широко освічених педагогів для праці по народній освіті. Директором інституту був Л. Білецький. На початку інститут складався з трьох відділів: 1) літературно-історичного; 2) природничо-географічного; 3) фізично-математичного. Вже згодом об'єднали два останніх в один математично-природничий відділ, і відкрили новий – музично-педагогічний. Навчання було організовано на зразок західноєвропейських високих шкіл, з метою дати теоретичні знання й потрібну практичну підготовку майбутнім фаховим педагогам українських середніх шкіл. Навчальний процес був безоплатний і відбувався виключно українською мовою [33, с. 172-173].

Українська господарська академія та Український педагогічний інститут не лише забезпечували студентам високоякісну європейську університетську

освіту, формуючи кваліфікованих фахівців з багатогранним світоглядом, але й виховували українську національну інтелігенцію, що була покликана стати рушійною силою в побудові економіки і культури майбутньої незалежної української держави [53, с. 5].

Для кращого пізнання європейцями України, УГК у 1924 році організував Українську національну публічну бібліотеку, а також Український національний музей-архів, що збирав відомості про пам'ятки української культури, відродження і визвольного руху, вивезені з України емігрантами, відомості про полеглих у ході боротьби [21, с. 312].

Восени 1921 року постав Український Вільний Університет у Празі, фактичним організатором якого був його перший ректор професор О. Колесса. Взірцем для устрою став устрій інших західно-європейських університетів. Організували два факультети – філософічний з відділами історично-філософічним та природничо-математичним і факультет права та суспільних наук. Для студентів, що готувалися до наукової діяльності, призначали стипендії. Матеріальні засоби на удержання університету призначалися урядом ЧСР через Міністерство Закордонних Справ. При університеті існували такі наукові установи як Історично-філософічне товариство, Юридичне Товариство, Музей української визвольної боротьби [35, с. 11-12].

На еміграції виникла потреба в збиранні і збереженні усіх пам'яток кривавої і упертої боротьби українського народу за своє визволення та відбудовування власної державності. Професорами Українського Вільного Університету було ініційоване Товариство «Музей боротьби за визволення України», яке поставило собі за мету заснувати і підтримувати музей. Головою товариства став Є. Горбачевський, а чехословацький уряд затвердив статут, який регулював його діяльність [74, с. 127].

Тому вже у травні 1925 року затвердили «Музей визвольної боротьби України», під головуванням Дмитра Антоновича. Нам меті було заснувати та утримувати Музей для зібрання та збереження матеріальних пам'яток, документів, архівів, все те що пов'язано з визвольною боротьбою України. У

музеї було виділено чотири відділи: політично-дипломатичний, військовий, емігрантський та загальний. Цікавим був емігрантський відділ, який був присвячений українській еміграції і увібрав матеріали про культурну, політичну та наукову діяльність українських емігрантів по всьому світу. Цей розділ включав неопубліковані рукописи та мистецькі артефакти, такі як скульптури, картини та гравюри. [60, с. 23].

Дослідниця Н. Заворотна підкреслює, що музей відіграв фундаментальну роль у культурному та науковому житті української еміграції. Цей музей фінансово підтримували українці з усього світу, тому ставши єдиною фінансово незалежною українською науковою установою в Чехословаччині, з часом перетворився на культурний і науковий центр для українців як у Празі, так і за її межами [74, с. 127].

У 1922 році в Празі був заснований Український Гурток Пластичного Мистецтва, який вже згодом, в кінці 1923 року перетворився на Українську Студію Пластичного Мистецтва, і що цікаво, без всякої матеріальної бази, як культурна установа для певного кола еміграції. Виникла за великою ініціативою та стараннями професора Д. Антоновича, який зумів згуртувати біля себе громаду ідейних та працьовитих людей. З теоретичних предметів читали естетику, пластичну анатомію, історію мистецтва. Спочатку студентами були виключно українці, але скоро до Студії долучилися представники інших національностей, зокрема чехи, білоруси, югослави, вірмени. Щороку в Студії відбувалися виставки, яких до 1939 року відбулось близько 13. Основним завданням було показати сучасне українське мистецтво [9, с. 20-21].

«Українське історично-філологічне товариство в Празі» виникло 30 травня 1923 року з ініціативи групи професорів українського вільного університету в Празі, у складі: Д. Антоновича, П. Андрієвського, В. Біднова, Д. Дорошенка, О. Колесси та В. Щербаківського. Членами цього товариства могли бути тільки особи, що разом з вищою науковою освітою, мали ще й друковані наукові праці. Товариство йшло невпинним темпом та мало постійний успіх серед українських громадян. На засіданнях товариства професори виступали з докладами на

різноманітні теми, пов'язані з історією України. Окрім докладів організація організовувала екскурсії для огляду видатних у минулому місцевостей [33, с. 10-13].

Товариство брало активну участь в різних національно-культурних урочистостях та ювілеях українських наукових установ та окремих діячів, влаштовувало власні засідання з нагоди видатних культурних подій. На таких пам'ятних засіданнях читалися спогади діячів, а в докладах подавалися огляди та оцінка їхньої праці [33, с. 202].

З ініціативи товариства наприкінці 1924 року було засновано так званий Академічний комітет, що об'єднував українські наукові установи та товариства, в інтересах підтримання української культури. На початку цей комітет існував при товаристві, а згодом у 1926 році став цілком самостійною організацією, під головуванням ректора Українського університету в Празі професора О. Колесса [33, с. 10-13].

Головна мета це репрезентація української науки перед закордоном, перед міжнародними установами, з'їздами. Об'єднавши зусилля українських наукових товариств в еміграції, комітет на ґрунті розвитку української науки та налагодження контактів з міжнародними організаціями, мав широкі завдання. Вони включали організацію наукових з'їздів українських вчених, співробітництво їх як певної корпорації і окремої національної секції при спеціальній установі Ліги Націй – Комісії Кооперації інтелектуальної праці, участь у міжнародних виданнях, конгресах, конференціях і т. д. [26, с. 7].

Академічний комітет, як науково-репрезентативна національна організація, дбав про збереження українських високих шкіл в Чехії, виступав проти їх ліквідації. Більше того, виявляв культурно-допомогову діяльність учасникам міжнародних-студентських з'їздів [33, с. 194-195].

Не менш важливою в культурно-освітній діяльності була участь Української Громади в ЧСР, заснована наприкінці 1927 року. Першим головою цієї організації був професор Ф. Щербина, другим в 1929-1938 рр. – М. Галаган. Громада провадила по більшій мірі організаційну, культурно-освітню й

національну-виховну працю з метою об'єднання в її рядах української еміграції. Культурно-просвітню і національну-виховну працю Громада провадила разом зі своїми філіями. Організовувала урочисті заходи з нагоди державних та національних свят, розсилала літературу, провадила курси українознавства для дорослих і курси для дітей українських емігрантів, плекала українські народні традиції й звичаї [32, с. 82-32].

У Празі в 1928 році постало Українське Об'єднання, яке в своїй діяльності виконувало культурно-просвітні завдання. При Об'єднанні діяла Спеціальна Комісія, яка підтримувала різні культурні акції української еміграції, створила при собі з молодих українців з вищою освітою Комісію для студіювання різних галузей державного життя в ЧСР, з метою застосування їх на українській землі. Комісія збирала і розсилала книжки для українських емігрантів в Югославії, Болгарії та Франції, а також для закарпатських українців [32, с. 80].

Українська еміграція в останні роки досить активно працювала та чимало зробила завдяки допомозі уряду Чехословаччини, а також при вагомій підтримці громадських діячів. Як зазначив О. О-сенко: «Чехи очевидно не забули трагічних моментів своєї власної визвольної боротьби і тому добре розуміють емігрантську долю» [37, с. 24].

Таким чином, Чехословаччина відіграла вирішальну роль у формуванні та розвитку української еміграції у міжвоєнний період. Зусиллями української інтелігенції та за підтримки чеського уряду було створено низку навчальних закладів, наукових установ і культурних організацій, які стали осередками національної свідомості. Культурно-освітні ініціативи, що були реалізовані на чеській землі, не тільки задовольняли потреби емігрантів, але й сприяли формуванню майбутньої національної еліти, здатної продовжити боротьбу за незалежність України.

Отже, проаналізувавши культурно-освітню діяльність української еміграції в таких європейських країнах як Німеччина, Польща та Чехословаччина визначили, що спільною рисою цієї діяльності є те, що вона стала одним із ключових елементів боротьби за національну ідентичність. Тобто суттєвим є

розуміння українських емігрантів важливості налагодження культурно-громадського життя на чужині та збереження духовного зв'язку з рідною землею. Українські емігранти організували культурно-освітні установи – наукові і просвітні товариства, видавництва та інші установи культурно-національного значення.

2.3. Роль українських жіночих організацій в еміграції в міжвоєнний період: діяльність та вплив

У контексті дослідження діяльності української еміграції в міжвоєнний період, який був часом значних випробувань, на нашу думку важливим є окреслити роль українського жіноцтва в еміграції. Адже воно відіграло ключову роль у підтримці національної ідентичності та пропагуванні українських інтересів на міжнародній арені.

Дослідниця Ю. Купідур, досліджуючи діяльність українських жінок-активісток в міжвоєнний період, окреслила міжнародний вимір українського фемінізму, який проявлявся на трьох рівнях. Перший пов'язаний з поділом між трьома державами (Радянський Союз, Польща, Чехословаччина), між трьома ворогуючими ідеологіями. Тому існувала потреба в жіночій організації, яка могла б говорити по той бік розколу. Другий аспект – це діяльність в еміграції. Адже жінки, приєднуючись до жіночих організацій країн, в яких вони оселилися, або створюючи власні організації, могли проявляти свою активність. Третьою характерною рисою українського фемінізму міжвоєнного періоду була досить активна участь українських жінок у міжнародних форумах, конференціях та конгресах. Однак часто їхня участь виходила за рамки суто феміністичної діяльності, адже була спроба тримати українське питання в центрі уваги [72, с. 5].

Отже, аналізуючи роль українського жіноцтва в еміграції, варто почати з того, що на жіночому з'їзді в Кам'янці-Подільському у 1919 році була створена Національна Рада українських жінок, яка була організована за зразком подібних національних рад у Європі та світі. Однією з основних цілей організації було

проведення національно-пропагандивної акції в міжнародних жіночих колах. Організація складалася з голови С. Русової, чотирьох заступниць: М. Грушевської, К. Малицької, З. Мірної та Л. Старицької-Черняхівської, скарбнички М. Рудницької, та двох секретарок – Г. Чикаленкової-Келлер і Н. Суровцової [33, с. 291].

У зв'язку з окупацією, новоутворена Українська Національна Рада жінок сконцентрувала свою діяльність за кордон. Важливим рішенням було створити філії УНРЖ по різних містах перебування жіноцтва в еміграції. Такими містами були Берн, Берлін, Відень, Париж, Рим, пізніше Прага. Об'єднання українського жіноцтва для координації праці в міжнародних колах було основною ціллю всіх цих філій [17, с. 22].

Важливою місією українського жіноцтва була підтримка відносин з місцевими іноземними організаціями, задля підтримки і поглиблення зв'язків з іноземним жіноцвом. Однак, філії УНРЖ мали також і інші завдання. Наприклад, філія в Берліні, яка працювала в 1921-1923 рр., займалася опікою над дітьми полонених і емігрантів, допомагаючи Українському Червоному Хресту в Берліні [17, с. 22]. За допомогою українського посольства, яке тоді ще існувало в Берліні, філія розвивала свою діяльність, де головою і основоположницею була весь час З. Мірна. Філія вела досить активну діяльність: налагодила зв'язки з німецькою Національною Жіночою Радою, а також з німецькою Лігою мира і свободи, представниці філії відвідували засідання цих товариств, акцентуючи увагу на національній пропаганді. Однак найбільшою заслугою можна вважати допомогу українському студентству при організації студентської Спілки [33, с. 291].

Під час перебування в еміграції українські жінки усвідомлювали значущість підтримки української справи. Однією з ключових цілей для них було об'єднання всіх жінок задля співпраці з міжнародними жіночими організаціями.

У 1920 році УНРЖ прийнято до Міжнародної Ради Жінок, що являє собою аполітичну організацію, є найстарішою федерацією жінок, що об'єднує 35 національних рад. Вплив цієї організації важко переоцінити, адже налічує в своїх

рядах жінок з найвищих європейських кіл. Тому з моменту вступу до цієї Ради перед українським жіноцтвом відкрилися широкі можливості для діяльності в міжнародних сферах. Українки мали можливість виступати з докладами, пропозиціями про свою діяльність на з'їздах Міжнародної Ради, приблизно кожні п'ять років. Однак, все ж таки пропаганда української справи на всіх цих з'їздах повинна була вестися в межах громадських та культурних, адже здійснення політичних питань в такому аполітичному товаристві тільки шкодило українській справі [17, с. 23].

Окрім Міжнародної Ради Жінок, українки підтримували зв'язок з іншими міжнародними організаціями, як наприклад «Федерація Жінок з вищою освітою», та «Ліга Миру і Свободи», що являє собою велику світову жіночу організацію, провадивши політичну акцію [17, с. 24]. Найбільш довготривалим було співробітництво українського жіноцтва з міжнародною жіночою Лігою миру та свободи. Серед українських делегаток найчастіше в цій організації виступали: С. Русова, В. о'Конор-Вілінська, З. Мірна, Г. Чикаленко-Келлер, Н. Суровцева, І. Лоська, О. Храпко-Драгоманова [33, с. 293].

Однак, на противагу дослідженню міжнародних організацій, дослідниця М. Богачевська-Хомяк, аналізуючи діяльність українських жіночих організацій в еміграції, вказує, що в них майже не прослідковуються феміністичні гасла. Українські емігрантки розглядали свою діяльність як боротьбу за національні та соціальні права всього народу, вважаючи, що здобуття їх забезпечить й жіночу емансипацію [23, с.134]. Притримується такої думки і дослівник А. Сабадин, роблячи акцент на тому, що діяльність таких міжнародних організацій як Міжнародна жіноча рада, Міжнародна жіноча ліга миру і свободи мали феміністичний напрям, однак українське жіноцтво на перше місце ставили загальнонаціональне питання, відводячи на другорядне – жіноче [48, с. 128].

Також варто відзначити, що представниці українського жіноцтва брали активну участь, окрім як в міжнародних жіночих організаціях, на різних міжнародних жіночих з'їздах, що суттєво впливало на їх діяльність. Наприклад, в 1920 році на з'їзді в Амстердамі, такі українські делегатки як Г. Чикаленко-

Келлер, М. Зархі, виступали з промовами. Не менш важливим був IX Міжнародний конгрес «Міжнародного Союзу за виборче право жінки» у Римі, де у 1923 році українська делегація під керівництвом С. Русової провадила національно-інформаційну акцію [33, с. 293].

Більш детально про цей конгрес пише сама С. Русова, вказуючи що «ми причіплюємо свої українські бутон'єрки й ходимо на ці прелімінарні засідання, шукаючи всякого приводу, щоби вставити своє слово за українську жінку». Така можливість видалась під час дискусії про моральне виховання жінки. Русова, як голова «Національної ради українських жінок», зробила акцент на деморалізації, яку московські комуністи принесли на сучасну Україну. Висловились до міжнародної жіночої організації з протестом проти тих умов життя, в яких гине українська молодь [45, с. 236].

Інна Старовойтенко підкреслює, що участь у конгресі мала велике значення для українського жіноцтва 1920-х років. На міжнародній арені прозвучали слова: Україна, Українська Центральна Рада, українська національна школа, українська жінка, що стало важливим кроком у популяризації національної ідеї та боротьбі українських жінок за свої права. Втративши державність, українські жінки не погоджувалися з колоніальним становищем країни, вірячи, що окупація більшовиками тимчасова. Вони робили все можливе, щоб підтримати жінок, які опинилися у скрутному становищі по обидва боки кордонів і потребували захисту прав та свобод [51, с. 349].

Однак з часом значна активність українського жіноцтва в еміграції на міжнародній арені зменшилася. Подальшу роботу взяли на себе нові краєві жіночі організації, які все більше звертали увагу на внутрішні питання. Філії Національної Ради та інші жіночі організації, засновані у перші роки еміграції, переважно перестали існувати. В останні роки українські жінки-емігрантки в Польщі та Чехословаччині проявляли значно активнішу діяльність [33, с. 294].

Наприклад в Польщі в 1927 році постав «Союз Українок-емігранток у Польщі», під проводом М. Лівницької, проводячи переважно господарсько-благодійну діяльність. Окрема культурно-просвітня секція при Союзі дбала про

виховання українських дітей на еміграції, заснувавши Дитячий клуб у Варшаві [33, с. 295].

Організації українських емігранток в Чехословаччині були в Празі й Подєбрадах. Наприкінці 1924 року в Подєбрадах був заснований «Союз українок-християнок», з метою моральної та культурної праці серед української еміграції. Союз мав культурно-просвітницьку та шкільну секції. При ньому діяв дитячий клуб, піврічні капелюшні курси, влаштовувалися свята, «академії». Союз піклувався про могили українців, дбав про богослужбові відправи у Подєбрадах [59].

Серед жіночих українських організацій в Празі були «Український Жіночий Союз» та «Філія Національної Ради Українських жінок». Щодо Українського Жіночого Союзу в Чехії, то він розпочав свою роботу в 1923 році, метою якого було об'єднання українських жінок на еміграції, підготовка до творчої громадськості й державної праці, приєднання українського жіноцтва до ідеї визвольного жіночого руху та виховування жінок свідомих національно й політично до своїх обов'язків. Союз налагодив зв'язки з міжнародними жіночими організаціями, во главі з С. Русовой. Окрім культурної та гуманітарної праці, союз пропагував національну справу. Голова М. Омельченкова виступала перед чеським суспільством з докладами про Україну, українську народну поезію, про жіночий рух в Галичині, про культурні взаємини між чехами та українцями [62, с. 28]. У 1929 році УЖС прийняли до Світового Жіночого Союзу в Женеві. Ця співпраця певним чином сприяла інформаційному забезпеченню у вирішенні українського питання та розвитку відносин з міжнародним рухом та жіночими організаціями світу [1, с. 187].

У 1933 році Союз організував у Празі їдальню, яка від початку стала досить вагомим осередком культурного українського життя в еміграції, що не тільки обслуговувала українську еміграцію дешевими, національними стравами, але й давала заробітки українській безробітній інтелігенції. Їдальня виконувала досить важливу культурну функцію: при ній діяла бібліотека з новинками української літератури [61, с. 13].

Отже, роль українських жіночих організації в еміграції в міжвоєнний період важко переоцінити. Основною метою діяльності в еміграції стало використання міжнародної арени для ознайомлення світової спільноти з політичним, економічним та культурним становищем України. У складних умовах політичного тиску і розпорошеності, українські жінки об'єднувалися для захисту національних інтересів та пропаганди української культури.

Висновки до розділу 2

Отже, таким чином, соціально-економічні та політичні чинники зумовили формування української еміграції в період між двома світовими війнами, що відома як «друга хвиля» еміграції. Незважаючи на розпорошеність у країнах Європи, українські емігранти активно брали участь у культурному, політичному та суспільному житті, засновували культурно-освітні організації та підтримували національну ідентичність.

Більш того, зробивши огляд діяльності української еміграції в таких європейських країнах як Німеччина, Польща та Чехословаччина в контексті культурної праці, що стала одним із ключових елементів боротьби за національну ідентичність, визначили, що українська еміграція в міжвоєнний період в цих європейських країнах стала важливим осередком культурно-освітньої діяльності, спрямованої на підтримку української культури та освіти. Висока концентрація інтелектуалів і громадських діячів, попри різні умови й виклики в кожній країні, сприяла створенню численних організацій, навчальних закладів та наукових установ. Ці інституції не лише відповідали потребам емігрантів, але й відіграли важливу роль у формуванні майбутньої національної еліти, здатної підтримувати боротьбу за незалежність України.

Визначили, що не менш важливою була роль українських жіночих організації в еміграції, основною метою діяльності яких стало використання міжнародної арени для ознайомлення світової спільноти з культурно-освітнім становищем України.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Стан вивчення проблеми в шкільній практиці. Аналіз навчально-методичного комплексу.

Аналізуючи стан вивчення теми у шкільній практиці, варто зазначити, що ця тема поступово знаходить своє відображення в навчальних програмах та методичних матеріалах для вчителів. На основі аналізу доступних матеріалів можна зробити висновок, що вчителі активно використовують різноманітні підходи для висвітлення діяльності української еміграції, зосереджуючи увагу на політичних, культурних та освітніх аспектах життя українців в еміграції.

Вчитель історії Вітрук Віктор Михайлович пропонує каскадний урок на тему «Становище українців у країнах Центрально-Східної Європи» [11]. Урок з курсу «Історія: Україна і світ» приурочений видатній українській письменниці, перекладачці, культурній діячці - Лесі Українці. Урок засвоєння нових знань має на меті: ознайомити учнів з умовами в яких перебували українці в Польщі, Румунії, Чехословаччині; визначити роль інтелігенції у збереженні національної самосвідомості; порівняти становище українців у Польщі, Румунії та Чехословаччині. Конспект містить цікавий лекційний матеріал, однак не представлені завдання для закріплення матеріалу.

Мегей Анастасія Василівна запропонувала методичні рекомендації для проведення уроку-семінару з теми «Українська еміграція в 1920-1930 рр.» [27]. Пропонує розглянути такі питання: 1) Політична діяльність українців в еміграції; 2) Національно-культурні та науково-освітні центри української еміграції. Аби учні мали змогу підготуватися до семінарського заняття, пропонує список літератури для підготовки матеріалу та завдання до самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення на одну з тем:

- Еміграція військовиків Армії УНР Та УГА.
- Український науковий інститут в Берліні (1926-1945).

- Український високий педагогічний інститут Ім. М. Драгоманова в Празі.
- Український науковий інститут в Варшаві.
- Український вільний університет у Празі (у Мюнхені).

2. На контурній карті показати країни, куди емігрували українці на поч. ХХ ст.

Варто зауважити, що шкільний семінар – це вид заняття, який передбачає колективну роботу учнів і вчителя над обговоренням певної теми або проблеми під керівництвом педагога. Він не є засобом перевірки та оцінювання знань учнів, а представляє собою особливий формат організації навчально-пізнавальної діяльності, що орієнтований на творче засвоєння програмового матеріалу. Семінар надає учням можливість глибше зрозуміти матеріал і здійснити самоконтроль набутих знань. Підготовка до виступів на семінарах вимагає від учнів ґрунтовної самостійної роботи з першоджерелами, схемами, таблицями та картами [66, с. 173].

Цікавим для аналізу є бінарний урок з історії України та української літератури на тему «Культурне життя на західноукраїнських землях. Політичне й культурне життя української політичної еміграції» [52]. Блок з історії України розпочинається з актуалізації знань у вигляді тестів, з метою з'ясувати рівень попередньої підготовленості учнів. Далі представлена робота з інтелект-картою, де учні повинні самостійно визначати історичні умови розвитку української культури на українських землях під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини під час розповіді вчителя. Більш детально розглядається освіта українських осередків в еміграції.

Варто підкреслити, що бінарний урок – це нетрадиційний вид уроку, який за темою ведуть два (або більше) викладачі-предметники. Бінарний урок дозволяє інтегрувати знання з різних галузей для вирішення однієї проблеми. Тому учні, використовуючи інформацію з різних дисциплін, глибше осмислюють явища, події. Завдяки впровадженню бінарних уроків розширюються можливості для синтезу знань, формуються в учнів вміння порівнювати складні явища [13, с. 46-47].

Проаналізувавши різноманітні методичні матеріали та рекомендації, що використовуються у шкільній практиці, можна стверджувати, що тема діяльності української еміграції в міжвоєнний період представлена недостатньо повно та комплексно. Виявлено, що серед наявних матеріалів немає повноцінного конспекту уроку або сценарію виховного заходу, присвяченого цій темі, що свідчить про те, що вчителі виносять дане питання як один з пунктів плану певної теми. Також бракує методичних прийомів та завдань, які могли б допомогти учням глибше зануритися у вивчення цього питання.

Однак, варто відзначити, що для вивчення цієї теми часто використовуються нетрадиційні форми уроку, такі як урок-семінар або бінарний урок. Такий підхід дозволяє інтегрувати знання з різних галузей, розширюючи можливості для розвитку критичного мислення учнів. Така ситуація підкреслює необхідність подальшої розробки та популяризації методичних матеріалів, які б сприяли більш детальному і всебічному вивченню діяльності української еміграції в міжвоєнний період.

Для розуміння теми дослідження в шкільній історичній освіті, важливо проаналізувати наявний навчально-методичний комплекс, який забезпечує цілісний навчальний процес в єдності цілей навчання та змісту. Тому для початку варто дослідити навчальні програми для закладів загальної середньої освіти з історії, рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Посилаючись на програму з історії 6-11 клас за 2022 рік [31], на вивчення історії України в 10 класі припадає 52 години. Програма передбачає вивчення теми «Діяльність української політичної еміграції» в контексті дослідження культурного й релігійного життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Учні мають розуміти сутність та особливості національної політики Польщі, Румунії, Чехословаччини щодо українського населення. Окрім цього в курсі Всесвітня історія в розділі 4. Держави Центрально-Східної Європи пропонується орієнтовна тема для навчального проекту «Українська еміграція в Центрально-Східній Європі: політична діяльність і культурне життя».

Навчальна програма «Історія: Україна і світ. 10-11 клас» [30] має інтегрований характер, і має на меті засвоєння та осмислення історичних явищ і процесів, що стосуються національних інтересів України ХХ-ХХІ ст. та її місця у світовій історії. У розділі 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією та авторитаризмом представлена тема 3.1. Паризька мирна конференція. «Українське питання», яка передбачає розгляд питання «Українська політична та культурна еміграція». В контексті теми 3.3. Держави Центрально-Східної Європи розглядається питання «Становище українців у Польщі, Чехословаччині, Румунії: національна політика влади, соціальні зміни, господарська, культурна і політична активність». У програмі зазначено, що учні повинні вміти працювати з картою, а саме описувати регіони компактного проживання українців у державах Центрально-Східної Європи, а також осередки української політичної й трудової еміграції. Також вміти характеризувати (на прикладах європейських держав) вплив непу та українізації на політичну орієнтацію української культурної й політичної еміграції.

Отже, обидві програми приділяють увагу вивченню проблеми діяльності української еміграції. Однак, дана тема не є самостійною у вивченні, тому інтегрована в різні теми.

Підручники, дидактичні матеріали, наочні засоби навчання, атласи є невід'ємною частиною навчально-методичного комплексу. Важливо розглянути підручники, адже вони є основним джерелом історичних знань учнів.

До навчально-методичного комплексу входить підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти «Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту)» авторства Мудрого М. М. та Аркуши О. В. [29]. У розділі 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією та авторитаризмом у параграфі «Паризька мирна конференція. Українське питання» окремим пунктом виділяють питання «Українська політична та культурна еміграція», окресливши діяльність українських організацій в Чехословаччині. Наприкінці в рубриці «Запитання та завдання» подано таке завдання: «Поміркуйте над способом життя

українських емігрантів після поразки Української революції та можливості продовження громадської й наукової роботи» [29, с. 116].

Підручник Гісема О. В. «Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту)»: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти [15] відповідає навчальній програмі «Історія: Україна і світ. 10-11 клас». У розділі 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією та авторитаризмом окремим параграфом окреслено тему «Українська політична еміграція міжвоєнної доби». В тексті зроблено акцент на дослідженні політичних орієнтирів української еміграції, визначено основні її групи. Однак зовсім не згадується культурно-освітня діяльність. У параграфі джерелами історичної інформації є ілюстрації, де треба звертати увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Наприкінці в рубриці «Запитання та завдання» подано запитання і завдання, спрямовані на формування різних умінь та навичок. Наприклад, пропонується підготувати презентацію за темою «Центри української еміграції у міжвоєнний період».

Наступна складова навчально-методичного комплексу підручник Гісема О. В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти [14]. Тему, дотичну до нашого дослідження, зустрічаємо в розділі 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. У параграфі «Культурне життя на західноукраїнських землях» окремим пунктом зазначається про політичне й культурне життя української політичної еміграції. На відміну від попереднього підручника тут не представлено ілюстрацій, дат, цікавих моментів. Однак також не піднімається питання культурно-освітньої діяльності.

Робочий зошит є складовою навчально-методичного комплексу. «Історія України: Робочий зошит для 10-го класу суспільно-гуманітарного напрямку історичного профілю, авторства Олександра Желіби [19], є основою для поточної та домашньої підготовки учнів. Цей зошит містить розділ 8. Українські землі та українці поза межами УРСР, де представлена тема «Українська політична еміграція 1921-1939 рр.». Пропонується виконати завдання за різним рівнем

складності за такими підтемами: уряд Української Народної Республіки в екзилі, гетьманський рух, освітні установи.

З наочних посібників можна визначити атлас. Атлас з історії України 10 клас, упорядники О. В. Гісем, Д. В. Ісаєв, О. О. Мартинюк [16], містить карти, що висвітлюють основні дати, події, факти з історії України (1914-1939 рр.), окреслює основні територіальні зміни, що відбулися у зазначений період. Для теми нашого дослідження важливою є карта «Українська політична еміграція в міжвоєнний період», яка розкриває деякі аспекти даної теми. Зазначено країни зі значним українським населенням або із впливовою українською політичною діаспорою, країни, уряди яких надавали підтримки українському рухові, осередки українських політичних партій та організацій, культурно-освітні організації. Карта є важливим навчальним ресурсом, яка допоможе учням зрозуміти напрямки і обсяги міграції, побачити, куди саме українці емігрували, і уявити масштаби цього процесу.

Отже, можна зробити висновок, що навчально-методичний комплекс з історії України для 10 класу містить необхідний матеріал для вивчення теми та відповідає вимогам навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів.

3.2. Методика вивчення теми «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)» в старшій профільній школі

Проаналізувавши стан вивчення теми дослідження в шкільному курсі історії, на прикладі досвіду вчителів-практиків, методистів, прийшли до висновку, що методичні підходи до вивчення даної проблеми потребують переосмислення. Тому вважаємо, що доцільним є проведення уроку з використанням практичної роботи, що включає роботу з історичними джерелами, зокрема аналіз періодики. Вважаємо, що це ефективний інструмент в навчанні історії в старшій профільній школі, зокрема для вивчення соціокультурних процесів і діяльності української еміграції в міжвоєнний період.

Методист історичної освіти К. Баханов зазначає, що аналіз матеріалів періодичної преси здійснюється у старших класах, оскільки це зумовлено специфікою змісту та рівнем підготовки учнів. Для надання цій роботі практичного значення важливо підбирати такі публікації, які містять лише фактичну інформацію, без готових оцінок і висновків. Також він наголошує, що практична робота з аналізу матеріалів періодичної преси не може тривати цілий урок, оскільки охоплює лише окремий момент у розвитку події, тому вона є лише частиною заняття [3, с. 92].

Слід зазначити, що періодична преса зберігає та передає різноманітні види джерел. Вони поділяються на дві основні групи. Перша включає законодавчі, діловодні, статистичні документи, спогади, листи, зобов'язання та інші матеріали, підготовлені не працівниками редакцій. Друга група містить джерела, підготовлені журналістами та редакторами, зокрема кореспонденції, репортажі, звіти, інтерв'ю, передові статті тощо. Для аналізу обох груп використовуються традиційні джерелознавчі методи, щоб визначити, наскільки точно вони відображають різні аспекти історичної реальності [49, с. 65].

Опрацювавши теоретичний матеріал вчених, методистів, щодо викладу даної теми в шкільному курсі історії, розглянувши приклади уроків з обраної теми, ми пропонуємо наступний конспект уроку.

Курс: «Історія: Україна і світ», 10 клас

Розділ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією та авторитаризмом

Тема: «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)».

Мета:

- *Освітня:* ознайомити учнів із культурно-освітньою діяльністю української еміграції в країнах Європи, розкрити роль українського жіноцтва в еміграції в міжвоєнний період, на основі аналізу періодики.
- *Розвивальна:* продовжувати розвивати вміння аналізувати, систематизувати, порівнювати матеріал; формувати навички роботи з історичними джерелами.

- *Виховна*: виховувати в учнів почуття патріотизму, розвивати національну свідомість та повагу до українських громадсько-політичних діячів, які будучі у вимушеній еміграції, продовжували вести боротьбу за державність України.

Тип уроку: урок засвоєння умінь і навичок.

Форма уроку: практична робота.

Загальнодидактичні методи: проблемний метод, метод дискусії, частково-пошуковий.

Навчальні технології: інтерактивні технології (групова робота, «Мозковий штурм», «Займи позицію»), інформаційні технології (використання мультимедійної презентації уроку).

Обладнання:

- Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія: Україна і світ. 10-11 класи». Київ, 2022 рік. 64 с. [30].
- Підручник: Мудрий М. М. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / М. М. Мудрий, О. Г. Аркуша. Київ: Генеза, 2018. 288 с. [29].
- Атлас з історії України (1914-1939 рр.) для 10 класу [16].
- Мультимедійна презентація уроку.

Інтеграційні міжпредметні зв'язки: всесвітня історія.

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- описувати основні напрямки культурно-освітньої діяльності української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період;
- оцінювати внесок українських емігрантів у розвиток національної культури, освіти та громадського життя;
- порівнювати діяльність української еміграції у різних країнах Європи;
- висловлювати власні судження щодо значення культурно-освітньої діяльності українських емігрантів для розвитку національної самосвідомості;
- оцінювати роль українського жіноцтва в еміграції у збереженні та просуванні української культурної спадщини.

Структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів.

III. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Оголошення, представлення теми, плану та очікуваних навчальних результатів.

V. Вивчення нового матеріалу. Осмислення, застосування учнями нових знань та умінь.

VI. Підбиття підсумків уроку. Перевірка очікуваних результатів.

VIII. Інструктаж щодо виконання домашнього завдання.

Хід заняття

Етап заняття	Діяльність вчителя	Передбачена діяльність учнів
I. Організаційний момент.	Привітання вчителя. Перевірка присутності.	Привітання учнів. Учні налаштовуються на продуктивну працю. Перевірка готовності до уроку.
II. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів.	<i>Метод бесіди</i> Вчитель пропонує пригадати матеріал минулих тем і відповісти на питання: <ul style="list-style-type: none"> • Яку роль відігравала Паризька мирна конференція у встановленні нових кордонів у Європі після Першої світової війни? • Як поділ українських земель між Польщею, Чехословаччиною і Румунією вплинув на життя українців? • Як геополітичні зміни вплинули на спроби українців зберегти національну ідентичність? 	Учні відповідають на питання.
III. Мотивація навчальної діяльності.	<i>Слово вчителя.</i> В історії українського народу еміграція займає виняткове місце. Аналізуючи міжвоєнний період, який охоплює час між світовими війнами, говоримо про так звану «другу хвилю» української еміграції. Вчитель пропонує відповісти на питання: чи погоджуєтесь ви з твердженням, що збереження національної ідентичності серед українців за кордоном у міжвоєнний період, стало важливим чинником для боротьби за незалежність. Вчитель може повернутися до цього питання в кінці уроку.	Учні міркують.
IV. Оголошення, представлення теми, плану та очікуваних навчальних результатів.	Тема: «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)». План: <ol style="list-style-type: none"> 1. Формування української еміграції в період між двома світовими війнами. 2. Культурно-освітня діяльність української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період. 	Учні записують в зошит тему та план уроку.

	<p>3. Роль українського жіноцтва еміграції в розвитку культурно-освітніх ініціатив.</p> <p>Вчитель оголошує тему, план уроку та очікувані результати навчальних досягнень.</p>	
<p>V. Вивчення нового матеріалу.</p> <p>Осмислення, застосування учнями нових знань та умінь.</p>	<p>1. Формування української еміграції в період між двома світовими війнами.</p> <p><i>Робота з картою (с. 13)</i></p> <p>Проаналізувати карту «Українська політична еміграція в міжвоєнний період» та виконати завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визначити основні країни, до яких мігрували українці в міжвоєнний період. Позначити їх на карті. • Дослідити на карті центри політичної та культурної діяльності українських емігрантів. В яких країнах були розташовані важливі політичні та культурно-освітні осередки? <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чому, на вашу думку, українці емігрували саме до цих країн? Які фактори могли вплинути на їх вибір? • Яка роль політичної еміграції у збереженні української ідентичності? Як діяльність українців за кордоном впливала на підтримку національної культури? <p><i>Робота в групах</i></p> <p>Вчитель пропонує прочитати наведені афоризми і подумати над тим, що вони відображають про життя українських емігрантів.</p> <p>Емігрантські афоризми [58, с. 14]:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Еміграція спроба сили народу і доказ слабості його. 2. Емігрант, як дитина: причину еміграції шукає все в чужих, а забуває про свої власні гріхи. 3. Найбільше лихо на еміграції нестача грошей і присутність законної жінки. <p>Завдання: проаналізувати афоризми і дати відповідь на запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що автори афоризмів хотіли підкреслити стосовно еміграції? • Які настрої та проблеми емігрантів відображені в цих афоризмах? • Як ці афоризми можуть допомогти зрозуміти виклики, з якими стикалися українські емігранти в іноземних країнах? <p><i>Метод «Займи позицію»</i></p>	<p>Учні опрацьовують джерела і відповідають на питання.</p> <p>Учні обмірковують афоризми і відповідають на питання.</p> <p><i>Орієнтовна відповідь.</i> Учні можуть звернути увагу на те, з якими проблемами і викликами зіштовхнулись емігранти.</p>

Вчитель пропонує проаналізувати вислів М. Шаповала про завдання української еміграції: «Перед еміграцією лежить одна велика історична задача: бути вільною трибуною, з якої світ має чути правду про Україну, про її змагання, про насильства над нею, про плани ворогів і зрештою про боротьбу і культурний зріст нашого народу» [63, с. 18] і дати відповідь на питання:

- Якою була роль української еміграції у висвітленні правди про Україну на міжнародній арені?

2. Культурно-освітня діяльність української еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період.

Робота з джерелом

Мовою джерела. Зі статті «Культурно-національна праця еміграції» в журналі «Тризуб» [22]:

«Режим царський та комуністичний зійшлися в своїх методах і цілях та поставили перед сучасними українськими борцями на еміграції ті самі, посеред інших, завдання – оборони рідної культури. І от бачимо, як політичні борці за волю України перековують свої мечі на рала і віддаються праці культурній. Повстають українські школи, в яких одні вчать, другі вчаться, повстають українські наукові та просвітні товариства, заснуються та працюють українські видавництва, що ставлять собі завданням продукцію української книжки, не лише нової, тут на еміграції написаної, але і старої, що дуже потрібна як певна культурна цінність національна, але не може появитися на своїй землі через обставини нашого національного лихоліття».

Після аналізу джерела, вчитель пропонує відповісти на питання:

- Які основні виклики стояли перед українськими емігрантами в культурній сфері?
- Як, на вашу думку, українські школи та наукові товариства сприяли збереженню української ідентичності?
- Які обставини "національного лихоліття" унеможлилювали розвиток української культури на рідній землі?

3. Роль українського жіноцтва еміграції в розвитку культурно-освітніх ініціатив.

Робота з джерелом

Мовою джерела. Зі спогадів Софії Русової «Чому я опинилась на еміграції» [46]:

«Страшено сумую за Україною, за рідними, яких там залишила, але тут я можу вільно й голосно виявляти, що я українка, я маю право бути людиною, жити незалежно і всіма силами працювати для української культури, тішучись тією надією, що коли-небудь ці зернятка перекинуться на Батьківщину й дадуть якийсь врожай. Само собою зрозуміло, що для цього треба не поодинокій роботі одної людини, а об'єднаних зусиль всієї української еміграції. Весь сенс, усе оправдання нашого перебування за кордоном – в праці для України».

Після аналізу джерела, вчитель пропонує відповіді на питання:

1. Які емоції висловлює Софія Русова в цьому уривку?
2. Як Русова описує свою мету як українки, що живе за кордоном? Що, на її думку необхідно для успіху зусиль української еміграції?
3. Що, на вашу думку, означають слова Русової: «... коли-небудь ці зернятка перекинуться на Батьківщину і дадуть якийсь врожай»?
4. Чому, на думку Русової, необхідно об'єднати зусилля всіх українських емігрантів? Яке значення це може мати для сучасної української еміграції або діаспори?

Робота з джерелом

Мовою джерела. Зі спогадів Софії Русової про конгрес в Італії «До Риму на два конгреси» [45]: «...Наслідками нашої участі в конгресі можна вважати: 1) афіліція наша на правах визнаної держави до одної з могутніших сучасних інтернаціональних організацій, що може допомогти нам і матеріально й морально; 2) складення комітету охорони української жінки, яке підносило, що жінка під окупацією, й польською, й большевицькою, в такому страшному становищі, що потребує міжнародної охорони; 3) обіцянки й різних товариств, і самого міністерства народної освіти (до якого я ходила в доручення віденської Ліги української культури) дати кілька стипендій нашій молоді, що студіює. Це все "слова", але, живучи в Європі, не можна не вступати в її могутні організації, в нашому становищі не можна не нагадувати цивілізованій людності про українську справу, не апелювати до всесвітньої справедливості, не можна не вчитися в усесвітніх союзах

	<p>організаційної творчості і громадського будівництва».</p> <p>Після аналізу джерела, вчитель пропонує відповіді на питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Які цілі переслідувала українська жіноча еміграція на міжнародних конгресах? 2. Чому важливою була участь української еміграції в міжнародних організаціях, і яку допомогу це могло надати? 3. Які проблеми були актуальними для української жінки, що перебувала під окупацією? Як емігрантська спільнота намагалася підтримати українських жінок? 4. Як діяли міжнародні організації та українська еміграція для підтримки української молоді? 5. Чому, на думку автора, українські емігрантські організації мають активніше звертатися до світової спільноти? 	
<p>VI. Підбиття підсумків уроку. Перевірка очікуваних результатів.</p>	<p><i>Метод «Мозковий штурм»</i></p> <p>Вчитель пропонує відповіді на питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що вплинуло на формування української еміграції в міжвоєнний період? • Назвіть осередки, які стали основними центрами для української еміграції та чому? • Які основні напрямки культурно-освітньої діяльності розвивали українські емігранти, і як це вплинуло на збереження та розвиток національної ідентичності? • Чому українські жінки в еміграції зосереджували свою діяльність саме на культурно-освітній діяльності? <p>Підбиття підсумків уроку. Оцінювання навчальних досягнень учнів.</p>	<p>Учні відповідають на питання, за бажанням задають додаткові питання, отримують оцінки за урок.</p>
<p>VII. Інструктаж щодо виконання домашнього завдання.</p>	<p>Створити історичну довідку (інфографіку) / презентацію «Українська політична еміграція у міжвоєнний період».</p> <p>Домашнє завдання можна виконати за допомогою підручника, Інтернету.</p>	<p>Учні отримують домашнє завдання.</p>

Таким чином, у результаті дослідної роботи ми визначили, що досягнення ефективного формування історичних знань з теми можливе за умови дотримання певних рекомендацій. Тому пропонуємо такі методичні рекомендації для

вивчення теми «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)»:

1. Під час організації до уроку необхідно підготувати матеріали еміграційної преси, що стосується періоду 1920-1930 рр.
2. Створювати умови на уроці для розгортання дискусій, бесід, що сприятиме формуванню в учнів власних переконань та цінностей.
3. Пропонуємо систематично застосовувати інтерактивні технології навчання такі як групова робота, «Мозковий штурм», «Займи позицію», що максимально активізують позицію учня в навчанні.
4. Обов'язковим елементом уроку є робота з джерелами, зокрема аналіз еміграційної преси міжвоєнного періоду. Підготувати матеріали, що містять приклади культурно-освітніх ініціатив української еміграції. Під час роботи спонукати учнів не просто розуміти зміст матеріалу, а й аналізувати і висловлювати власну думку.
5. Продовжувати формувати просторову компетентність, застосовуючи роботу з картою.

Висновки до розділу 3

Отже, розглянувши навчально-методичний комплекс для 10 класу, відзначили, що він містить необхідний матеріал для вивчення теми та відповідає вимогам навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Однак, виявили, що діяльність української еміграції здебільшого висвітлюється з акцентом на політичних аспектах, у той час як питання культурно-освітньої діяльності представлені обмежено.

Проаналізувавши досвід вчителів-практиків, дійшли до висновку, що на практиці для вивчення даної теми застосовуються нестандартні форми уроків, такі як бінарний урок та урок-семінар. Такий підхід дозволяє інтегрувати знання з різних галузей, розширюючи можливості для розвитку критичного мислення учнів. Виявлено, що серед наявних матеріалів немає повноцінного конспекту уроку або сценарію виховного заходу, присвяченого цій темі, що свідчить про

те, що вчителі виносять дане питання як один з пунктів плану певної теми. Також бракує методичних прийомів та завдань, які могли б допомогти учням глибше зануритися у вивчення цього питання.

Така ситуація підкреслює необхідність подальшої розробки та популяризації методичних матеріалів, які б сприяли більш детальному і всебічному вивченню цієї теми. Тому нами було запропоновано розробка уроку з даної теми і методичні рекомендації.

ВИСНОВКИ

Виходячи з завдань, які були поставлені під час виконання кваліфікаційної роботи, можна зробити наступні висновки.

Дослідження теми діяльності української еміграції в міжвоєнний період є досить важливою і актуальною в сучасній українській історіографії. Водночас, як у вітчизняних, так і у зарубіжних дослідників, ця проблема розглядається не комплексно, а здебільшого у контексті окремих європейських країн.

Джерельна база кваліфікаційної роботи є репрезентативною і достатньою для вивчення теми. Представлена періодикою, а саме пресою української еміграції, що включає журнали, часописи. Крім цього, також архівні документи еміграції міжвоєнного періоду, і архівний документ німецькою мовою, який вводиться в науковий обіг вперше.

Дослідили, що попри розпорошеність по країнам Європи, українські емігранти активно долучалися до культурного, політичного та суспільного життя в країнах перебування, створюючи культурно-освітні організації та зберігаючи національну ідентичність. Серед головних завдань, які ставили перед собою емігранти, були організація політичних, культурних та економічних сил для підтримки української справи за кордоном, підготовка європейської спільноти до визнання незалежної України, а також збереження національних традицій та розвиток української мови та культури.

У процесі дослідження було проаналізовано і визначено особливості діяльності української еміграції в культурно-освітній площині, обравши для аналізу такі європейські країни як Німеччина, Польща та Чехословаччина. Визначили, що спільною рисою цієї діяльності є те, що вона стала одним із ключових елементів боротьби за національну ідентичність. Тобто суттєвим є розуміння українських емігрантів важливості налагодження культурно-громадського життя на чужині та збереження духовного зв'язку з рідною землею. Окреслили становище і діяльність культурно-освітніх установ – наукових і просвітніх товариств. Дійшли до висновку, що саме Чехословаччина стала провідним осередком культурно-освітньої праці за кордоном, де висока

концентрація інтелектуалів і громадських діячів, попри різні виклики, сприяла розвитку української справи далеко за межами Батьківщини.

Визначили, що не менш важливою була роль українських жіночих організації в еміграції, метою діяльності яких стала підтримка та пропагування українських інтересів на міжнародній арені. У складних умовах політичного тиску і розпорошеності, українські жінки об'єднувалися для захисту національних інтересів та пропаганди української культури.

Розглянувши навчально-методичний комплекс для 10 класу, відзначили, що він містить необхідний матеріал для вивчення теми та відповідає вимогам навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Однак, виявили, що діяльність української еміграції здебільшого висвітлюється з акцентом на політичних аспектах, у той час як питання культурно-освітньої діяльності представлені обмежено.

Проаналізувавши досвід вчителів-практиків, дійшли до висновку, що на практиці для вивчення даної теми застосовуються нестандартні форми уроків, такі як бінарний урок та урок-семінар.

Таким чином, у результаті дослідної роботи ми визначили, що досягнення ефективного формування історичних знань з теми можливе за умови дотримання певних рекомендацій. Тому пропонуємо такі методичні рекомендації для вивчення теми «Діяльність української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.)»:

1. Під час організації до уроку необхідно підготувати матеріали еміграційної преси, що стосується періоду 1920-1930 рр.
2. Створювати умови на уроці для розгортання дискусій, бесід, що сприятиме формуванню в учнів власних переконань та цінностей.
3. Пропонуємо систематично застосовувати інтерактивні технології навчання такі як групова робота, «Мозковий штурм», «Займи позицію», що максимально активізують позицію учня в навчанні.
4. Обов'язковим елементом уроку є робота з джерелами, зокрема аналіз еміграційної преси міжвоєнного періоду. Підготувати матеріали, що

містять приклади культурно-освітніх ініціатив української еміграції. Під час роботи спонукати учнів не просто розуміти зміст матеріалу, а й аналізувати і висловлювати власну думку.

5. Продовжувати формувати просторову компетентність, застосовуючи роботу з картою.

Таким чином, дотримуючись зазначених методичних рекомендацій, можна досягти певних результатів під час вивчення даної теми в старшій школі.

Отже, мета кваліфікаційної роботи досягнута, завдання дослідження виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабак О. І. Міжнародна діяльність українських жіночих організацій в еміграції у Чехословаччині у міжвоєнний період. *Наукові записки ЦДПУ*. Серія: Історичні науки. 2018. Вип. 23. С. 185-189.
2. Баран С. Українська еміграція між двома світовими війнами. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Репр. вид. 1949 р. К., 1995. Т.2. С.571-577.
3. Баханов К. О. Лабораторно-практичні роботи з історії в середній школі. *Український історичний журнал*. 1991. № 4. С. 86-93.
4. Березюк Т., Давиденко О., Железняк М., Журило Л., Савченко О., Пилипчук Р., Шушківський А. Каталог періодичних видань 20-го століття бібліотеки НТШ. *Енциклопедичний вісник України*. 2011. Вип. 2-3. С. 6-96.
5. Бурім Д. В. Наукова діяльність Українського академічного товариства при Українському науковому інституті в Берліні у 1928-1932 рр. *Чорноморський літопис*. Миколаїв, 2014. С. 169-190.
6. Бурім Д. Українські студентські об'єднання в Німеччині у 20-х роках ХХ століття: інтеграція в суспільство країни проживання та бажання збереження національної ідентичності. *Ucraina magna*. 2016. №. 1. С. 249-265.
7. Вагіна О. М. Розміщення українських емігрантів у європейських країнах: 1918-1939 рр. *Культура народів Причорномор'я*. 1998. № 5. С. 352-354.
8. Вайсхамер В. До історії відносин німецького уряду та українських емігрантів-науковців у 1920-40-х рр.: досвід діяльності Українського наукового інституту в Берліні. *Зарубіжне українство: від еміграції до діаспори*. *Україна Модерна*, № 32-33, 2022. с. 198-215.
9. Вистава праць Студії пластичного мистецтва у Празі. *Тризуб*. 1925. Ч. 5. С. 20-21.
10. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет, 1921-1945 рр. К.: Інститут історії України НАН України, 1994. 82 с.

11. Вітрук В. М. Каскадний урок «Становище українців у країнах Центрально-Східної Європи». URL: <https://naurok.com.ua/kaskadniy-urok-stanovische-ukra-nciv-u-kra-nah-centralno-shidno-vropi-lesya-ukra-nka-istoriya-ukra-na-i-svit-112889.html> (дата звернення 27.07.2024)
12. Вовк О. В. Преса української еміграції як джерело вивчення культури, освіти та повсякденного життя українців (1920-ті роки). *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2019. Вип. 3. С. 64-71.
13. Гаркуша О. В. Бінарний урок як одна із форм реалізації міжпредметних зв'язків. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 1. С. 45-51.
14. Гісем О. В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: видавництво «Ранок», 2018. 240 с.
15. Гісем О. В. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: видавництво «Ранок», 2018. 256 с.
16. Гісем О. В., Ісаєв Д. В., Мартинюк О. О. Атлас з історії України 10 клас. 16 с. URL: https://izno.com.ua/wp-content/uploads/2013/02/Atlas_10kl.pdf (дата звернення 27.07.2024)
17. Громадська праця українського жіноцтва за кордоном. *Тризуб*. 1925. Ч. 7. С. 22-24.
18. Гуменюк О. Культурна діяльність українських студентських організацій у Європі (1920–1939 рр.). *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації*: матеріали Всеукр. молодіж. наук. конф., 10 березня 2017 р. С. 236-240.
19. Желіба О. В. Історія України: Робочий зошит для 10 класу суспільно-гуманітарного напрямку історичного профілю. Ніжин, 2018. Частина 2. 139 с.

- 20.Кривець Н. Національно-культурна діяльність української еміграції у Німеччині в 20–30-ті рр. ХХ ст. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*: міжвід. зб. наук. пр. 2009. Вип. 18. С. 201-214.
- 21.Кугутяк М. Діяльність Українського громадського комітету в Чехословаччині. *Українська еміграція. Історія і сучасність*: матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 100-річчю еміграції українців до Канади. Львів: Каменярь, 1992. С. 309-315.
- 22.Культурно-національна праця еміграції. *Тризуб*. 1925. Ч. 7. С. 3-5.
- 23.Кульчицький С. В. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884-1939. *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 132-137.
- 24.Липовецький І. Листи з Варшави. З життя української колонії. *Тризуб*. 1926. Ч. 13. С. 15-17.
- 25.Лукашевич А. Українська еміграція в Польщі. *Трибуна України*. 1923. № 1. С. 17-21.
- 26.Марченко В. Перед широким світом. *Тризуб*. 1925. Ч. 1. С. 5-9.
- 27.Мегей А. В. Методичні рекомендації до семінару на тему «Українська еміграція в 1920-1930 рр.» URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-do-seminaru-ukra-nska-emigraciya-v-1920-1930-rr-105528.html> (дата звернення 15.08.2024)
- 28.Мишуста А. О. Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українських жінок-емігранток у міжвоєнній Чехословаччині (1921 - 1939 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Д., 2012. 282 с.
- 29.Мудрий М. М. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2018. 288 с.
- 30.Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія: Україна і світ. 10-11 класи». Київ, 2022 рік. 64 с.

31. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти для 6-11 класів «Історія України. Всесвітня історія», 2022 рік. 106 с.
32. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. 272 с.
33. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Том I. Прага, 1942. 372 с.
34. Наші товариства. Українське історично-філологічне товариство у Празі. *Тризуб*. 1925. Ч. 8. С. 9-13.
35. Наші школи. Український університет у Празі. *Тризуб*. 1925. Ч. 6. С. 10-12.
36. Нова Україна / Л. І. Гальчук, М. О. Гринько. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-72291> (дата звернення 02.08.2024)
37. О-сенко О. Українська еміграція в Чехословаччині. *Трибуна України*. 1923. № 1. С. 21-24.
38. Пашенко О. Б. Діяльність українських жіночих організацій Польщі й Чехословаччини 1919-1939 рр. (за документами ЦДАВО України). *Архіви України*, 2000. № 4-6 (244). С. 59-67.
39. Перший З'їзд української еміграції в Польщі. *Трибуна України*. 1923. № 5-7. С. 137-164.
40. Піскун В. Діяльність Українського Центрального Комітету в Польщі та Українського Громадського Комітету в Чехословаччині по соціальній адаптації українських політичних емігрантів у 20-х рр. ХХ ст. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія: Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 340-350.
41. Плазова Т. І. Діяльність української еміграції в країнах Європи у міжвоєнний період ХХ ст. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Держава та армія. 2014. № 784. С. 143-148.

- 42.Портнов А. В. Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). Харків: ХІФТ, 2008. 256 с.
- 43.Рік праці Громадського Комітету в ЧСР. Прага, 1922. 45 с.
- 44.Рудик П. А. Історія української діаспори: Конспект лекцій для студентів всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання. К: УДУХТ, 1998. 64 с.
- 45.Русова С. До Риму на два конгреси. *Нова Україна*. 1923. Липень-серпень. Ч. 7-8. С. 229-241.
- 46.Русова С. Чому я опинилась на еміграції. *Трибуна України*. 1923. № 1. С. 14-16.
- 47.Ряст О. Сучасна українська еміграція та її завдання. Друкарня т. Щипіорно, 1923. 89 с.
- 48.Сабадин А. О. Співробітництво Української жіночої національної ради з міжнародними жіночими організаціями в міжвоєнний період (1920-1938 рр.). *Історичний архів*. 2010. Вип. 5. С. 125-128.
- 49.Санцевич А. В. Періодична преса як комплекс історичних джерел (структурний аналіз). *Український історичний журнал*. 1988. № 4. С. 64-75.
- 50.Свято Подебрадської Академії 1922-1932. Подебради: Товариство прихильників УГА, 1932. 32 с.
- 51.Старовойтенко І. Листування Софії Русової з Ганною Чикаленко-Келлер: інформаційний потенціал. *Ucraina magna*. 2017. Vol. 2. С. 336-357.
- 52.Сусь О. П. Бінарний урок на тему «Культурне життя на західноукраїнських землях. Політичне й культурне життя української політичної еміграції». URL: <https://naurok.com.ua/urok-z-temi-kulturne-zhittya-na-zahidnoukrainskih-zemlyah-politichne-y-kulturne-zhittya-ukra-nsko-politichno-emigraci-213977.html> (дата звернення 27.08.2024)
- 53.Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словацькій республіці у 1920-х рр. *Історія України* 41-42 (2012): С. 133-136.

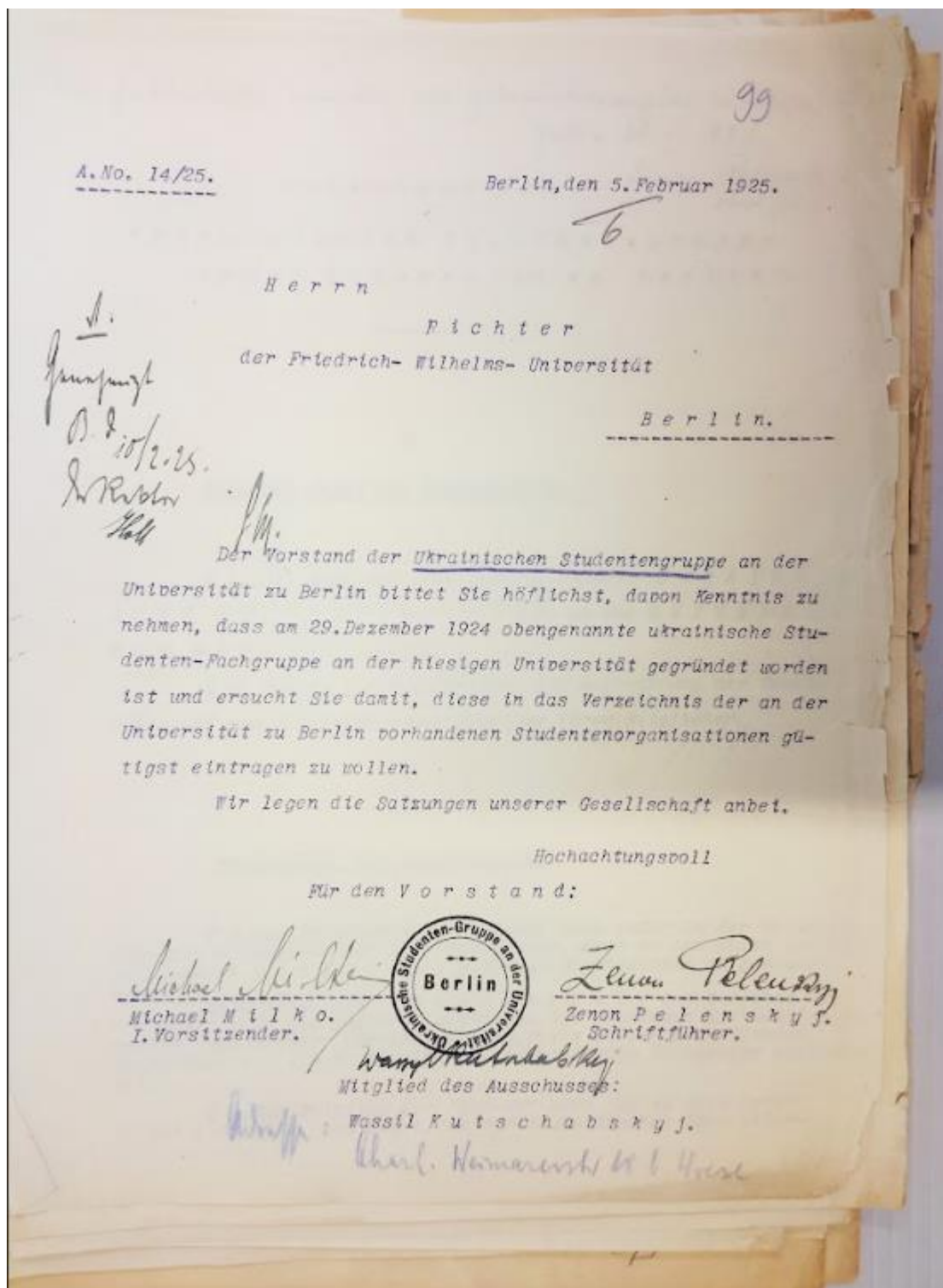
54. Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР: 7.VII. 1921—7.VII.1924. Прага, 1924. 104 с.
55. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 15: Трошинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі / За заг. ред. В. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 352 с.
56. Українська еміграція 20-30-х років минулого сторіччя в архівних документах розвідки. Ч. 1. Служба зовнішньої розвідки України. К., 2016. 244 с. URL: <https://szru.gov.ua/history/archives/ukrainska-emihratsiya-20-30-kh-rokiv-mynuloho-storichchya-v-arkhivnykh-dokumentakh-rozvidky> (дата звернення 19.08.2024)
57. Українська еміграція в Німеччині. *Трибуна України*. 1923. № 2-3. С. 39-46.
58. Українська еміграція. Видання «Гуртка журналістів в Празі». Збірник 1, Прага. 1922 р. С. 14.
59. Ульяновський В., Ульяновська С. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехословаччині між двома світовими війнами. Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича. К.: Либідь, 1993. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult25.htm> (дата звернення 27.08.2024)
60. Хроніка «З Великої України». Музей визвольної боротьби України. *Тризуб*. 1925. Ч. 1. С. 23-24.
61. Хроніка «З життя української еміграції». Ідальня Українського жіночого союзу. *Тризуб*. 1938. Ч. 24. С. 13.
62. Хроніка «З Чехії». Український жіночий союз в Чехословаччині. *Тризуб*. 1926. Ч. 57. С. 28.
63. Шаповал М. Завдання української еміграції. *Нова Україна*. 1926. Січень-лютий. Ч. 1-2. С. 1-20.
64. Шевчук Т. В. Жіночі українські організації як складова просвітницької й культурної еміграції в Чехословаччині в 20–30 рр. ХХ ст. *Сторінки історії*. 2015. Вип. 40. С. 101-113.
65. Яворський А. А. Професійні громадські об'єднання українських емігрантів у Чехословаччині (1923–1939 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / ДВНЗ

- «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2017. 299 с.
66. Яковенко Г. Г. *Методика навчання історії: нав. посіб.* Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.
67. Яручик О. Б. Суспільно-культурне та наукове життя української еміграції в міжвоєнній Варшаві. *Слово і час*. 2010. № 7. С. 99–104.
68. Ясь О. В. «Тризуб» — тижневик у Парижі. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т — Я. С. 151.*
69. Ясь О. В. Еміграція. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.*
70. Яців Р. М. *Культурно-мистецьке середовище української еміграції у Варшаві (1919 – 1939): Історія, інституції, ідеологія діяльності, творча спадщина: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01, 07.00.05 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2021. 450 с.*
71. Der Brief an den Herrn Richter (Ukrainischer Studenten in Berlin) // Humboldt-Universität UA, RS.01, Nr. 902. S. 99-102.
72. Kupidura Julia. *Emancypacja drogą do wolności. Działalność ukraińskich aktywistek społecznych dwudziestolecia międzywojennego / Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet, Seria I, Perspektywa środkowoeuropejska, redakcja naukowa Anna Janicka, Corinne Fournier Kiss, Mariya Bracka, Białystok 2019, s. 225-238*
73. Wiszka Emilian, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001.
74. Zavorotna Nadia. *Scholars in Exile: The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia*. University of Toronto Press, 2020. JSTOR, URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctv2sm3bn3> (дата звернення 01.08.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

«Звернення управи Українського студентського гуртка до пана судді
університету Фрідріха Вільгельма про затвердження статуту товариства»

Ein gleichzeitiges Exemplar als Gebrauchsexemplar zu niederhalten.
Berlin 26. II. 1925.

Satzungen der

Zevan Pelevskyj
Stud. phil.

"Ukrainischen Studentengruppe
an der Universität zu Berlin". 100

I.

NAME UND ZWECK DER ORGANISATION:

§ 1. Der Name der Organisation lautet: "UKRAINISCHE STUDENTENGRUPPE an der UNIVERSITÄT BERLIN". (USG-UB)

§ 2. Zweck der Organisation: Die Beförderung der Kenntnisse und das Erleichtern des Studiums ihrer Mitglieder.

II.

VERFASSUNG DER ORGANISATION.

§ 3. Das Mitglied der "USG-UB" kann jeder an der Universität Berlin studierender Ukrainer werden, wenn er von allen anderen Mitgliedern einstimmig in die Organisation aufgenommen wird.

Bemerkung: In Ausnahmefällen Mitglied der "USG-UB" kann ein jeder an einer von den deutschen Hochschulen in Berlin studierender Ukrainer werden, falls an der betreffenden Hochschule keine ukrainische studentische Fachgruppe vorhanden ist.

§ 4. Als Mitglied der "USG-UB" hört auf zu sein jeder I/ der sich eine, den Begriffen der studentischen Ehre wider-

- 2 -

sprechende Tut zuschulden kommen lässt; 2/ der drei Monate lang den Mitgliedsbeitrag nicht einzahlt; 3/ der seinen Austritt aus der Organisation eigenwilling erklärt.

§ 5. Die Geschäfte der Organisation werden von einem dazu gewählten aus drei Personen bestehenden Ausschuss geleitet. Er besteht aus einem: 1.) Vorsitzenden; 2) Sekretär und Kassenswart in einer Person; 3) Mitglieder des Ausschusses. Der Ausschuss verfügt über das Recht der Kooptation.

§ 6. Der Ausschuss wird von der Generalversammlung gewählt.

§ 7. Die Versammlung der Mitglieder wird von dem Ausschuss der "USG-UB", den Bedürfnissen gemäss einberufen, doch unbedingt am Anfange jedes neuen Semesters. Ausserdem je d e s Mitglied der "USG-UB" verfügt über das Recht der besonderen Einberufung der Versammlung, jedoch unter der Bedingung, dass j e d e s andere MITGLIED der "USG-UB" über die neue Einberufung rechtzeitig benachrichtigt und die Versammlung in einer, für alle andere passender Zeit stattfinden wird.

§ 8. Die Versammlung der "USG-UB" beschliesst über alle Angelegenheiten, die ganze Tätigkeit und über den Bestand ihrer Mitgliedschaft; wählt den Ausschuss, schafft je nach den Bedürfnissen ihrer Organisation in Frage kommende eigene Anstalten, verändert ihre Satzungen und kann, bei jeder Zahl ihrer anwesenden Mitglieder (- jedoch wenigstens drei -) die Auflösung der Organisation vornehmen. Ueber Rechtsgültigkeit der Versammlungsbeschlüsse (- soweit die Satzungen der "USG-UB" nichts anderes bestimmen -) entscheidet die gewöhnliche Mehrheit während der Versammlung anwesender Mitglieder.

§ 9. Zur Prüfung solcher Taten der Mitglieder der "USG-UB" welche dem § 4, I unterfallen, oder solcher, welche die Interessen der "USG-UB" schädigen, wird von der Versammlung ein kollegielles Schiedsgericht eingesetzt, welches aus drei e i n s t i m m i g gewählten Mitgliedern der "USG-UB" besteht.

Bemerkung: Interessierte Seiten haben kein Recht die Wahl des Schiedsgerichts zu beanspruchen.

§ 10. Jedes Mitglied der "USG-UB" verfügt über die Rechte: 1.) der allzeitigen Kontrolle der Tätigkeit der "USG-UB" und der Geschäftsführung ihres Ausschusses, 2.) der Anwesenheit während der Sitzungen des Ausschusses, 3.) der Einberufungen solcher Sitzungen und Prüfungen seiner Vorschläge.

- 3 -

102

§ 11. Jedes Mitglied der "USG-UB" hat die Pflicht, die Würde und Ehre der "USG-UB" und ihrer einzelnen Mitglieder von den Anfechtungen fremder Personen und Organisationen zu verteidigen. Nichtbeachtung dieser Pflicht fällt unter § 4. I.

Diese Satzungen der "USG-UB" wurden während der ersten Initiationsversammlung der "USG-UB" verfasst und durch die Unterschrift sämtlicher Mitglieder einstimmig angenommen.

Berlin, den 29. Dezember 1924.

Stephania Awdykowytsh stud. phil. - Gln., Westend, Lindenallee 26,
 Nestor Iwanyna stud. phil., Gln., Schönberg, Generalpapstr 32.
 Wassyl Kutschabskyy stud. phil., Gln.-Chlbq., Weimarerstr 18
 Michael Milko stud. phil., Gln.-Chlbq., Galtbestrasse 27a
 Domst Oléantschym stud. phil., Gln., Schönberg, Generalpapstr 32,
 Zenon Pelenskyj stud. phil., Gln.-Schönberg, Generalpapstr 32,
 Irene Stimowytsh stud. med., Gln.-Girardenerstr.
 Ostap Stasiw stud. mat., Gln.-Schönberg, Generalpapstr 32,
 Anna Zaluschna stud. phil., Gln.-Chlbq., Weimarerstr 18.

Stare der Organisation:

"Ukrainische Studenten-Gruppe an der Universität - Gln.,
 an Herrn Wassyl Kutschabskyy
 Gln., Chlbq., Weimarerstr 18, bei Nr. 18."